

15855 1235

ՀԱՄ. Կ. Կ. (Բ.) XV ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ
ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ա. ԳԱՅՍԵՐ

Գ Յ Ո Ւ Ղ Ի
ՃԵՐՏԱՎՈՐՈՒՄԸ

Թարգմ. Ա. Ա.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ
ԲԻՆՈՒՄԱՆ
ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵ
ՀՀԿԿ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԾՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ.—ՅԵՐԵՎԱՆ
1928.

U
Ua 2336

15 JAN 2010
26 SEP 2006

Համ. Կ. Կ. XV (բ) համագումարի արդյունքները

321.9
9-26

Ա. ԳԱՅՍՏԵՐ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ДОСТОПОВЕДЕНИЯ
Академия Наук
СССР

ԳՅՈՒՂԻ ՉԵՐՏԱՎՈՐՈՒՄԸ

Թարգմ. Ա. Ա.



13 MAR 2013

75855



59492-66

№ 719

Գրառեպլար № 680 (բ)

Տիրաժ 3000

Պետհրատի առաջին տպարան վաղարշապատում

I

Մեր հեղափոխության յուրաքանչյուր ետապի հիմնական հարցն է հանդիսանում դասակարգերի հարաբերականության հարցը խորհրդային Միության մեջ: Այդ հարաբերականությունը ցույց է տալիս, թե Միության զարգացումն ինչ չափով է գնում սոցիալիստական տարրերի ամրապնդման գծով, թե հետագայում այդ ուղղությամբ վորպիսի միջոցներ և քայլեր է հնարավոր անել: Այդ հարաբերականությունը ցույց է տալիս նաև այն միջոցները, վորոնք անհրաժեշտ են կապիտալիստական սեկտորի վրա հարձակվելու համար, ցույց է տալիս այդ սեկտորի ուժը, պրոլետարական պետության ձեռք առած միջոցներին նրա ղեմադրելու աստիճանը: Բնական է, վոր մեր ժողովրդական տնտեսության վերականգնման ավարտումը, մեր տնտեսության վերականգնման համար արված առաջին զգալի քայլերը խորհրդային Միության մեջ գտնվող դասակարգերի ուժի հարցն են գնում իր ամբողջ սրությամբ: Նեպի (տնտեսական նոր քաղաքականության) անցած տարիներում ինչ չափով է աճել և ամրացել պրոլետարիատը և նրա ձեռքով ղեկավարվող ժողովրդական տնտեսության սոցիալիստական սեկտորը: Ի՞նչ ունի նեպական բուրժուազիան և ինչ թիվ է կազմում նա: Նեպի տարիներում դասակարգային հարաբերությունների մեջ ինչ փոփոխություն է լեղել գյուղի ներսում: Արդյոք իր ուժի մեջ են մնացել լենինյան այն պնդում-

ները, թե «գլուղը միջակացել է», ուստի և ուղիղ ե արդյոք կուսակցությունը բռնած գիծը միջակ գլուղացիության հետ հաստատուն միությունն ունենալու նկատմամբ: Ի՞նչ է լեղել գլուղի չքավորությունը: Խորհրդային իշխանությունը կարողացել է արդյոք պատերազմից, սովից և քաջքայունից հետո չքավորության շատ կամ քիչ խավերի ոգնել վրտքի կանգնելու, թե՞ նեպի տարիները բերել են գլուղի այդ իր քանակով աչքի ընկնող խավերի ել ավելի մեծ քաջքայուն, գրության վատացում: Յեվ վերջապես վճռքան է աճել և ամրացել գլուղական բուրժուազիան—կուլակությունը: Այս բոլորը հարցեր են, վորոնց պատասխանն է վորոշում մեր քաղաքական գիծը, նշանավոր չափով բացատրում մեր տնտեսական զարգացման ուղղությունը և մեր սոցիալիստական շինարարության հնարավորությունները:

Իզուր չէ, վոր այս հիմնական հարցերի գնահատությունն ուղղորդիցիան կուսակցությունից տարբեր կերպով եր անում XV համագումարի նախորեկին, համագումարի, վորը Խորհրդային Միության մեջ չեղող դասակարգերի փոխհարաբերությունը հետևյալ արտահայտություններով է վորոշել.

- «1) Տնտեսական բնագավառում շատ աչքի ընկնող չափով աճել է ժողովրդական տնտեսության սոցիալիստական սեկտորը, դրա հետ միասին նաև քանվորական դասակարգի տեսակարար կշիռը. 2) վոր մասնավոր կապիտալը դուրս է նետվել մի շարք կարեւորագույն գիրքերից. 3) վոր գլուղում միանգամայն վորոշակի նկատվել են թե հիմնական հակասություններ, թե սո-

ցիալիստական զարգացման լծակներ, այսինքն՝ մի կողմից կուլակության վորոշ աճում, մյուս կողմից—միջակային խմբի ուժեղացումն և գլուղական չքավորության կազմակերպման աճումն, կոոպերացիայի արագ զարգացում, վորն՝ ըստ Լենինի՝ պրոլետարական դիկտատուրայի պայմաններում հավասարագոր է «սոցիալիզմի աճման», և գլուղացիական տնտեսության նկատմամբ պետմարմինների ծրագրային-կանոնավորող դերի ուժեղացում»:

Մինչդեռ ուղղորդիցիան XV կուսակցական համագումարին արած իր հակաթեզիսներում պնդում եր, վոր մեզ մոտ գոյություն ունի

«... գլուղում կապիտալիզմի բացարձակ և համեմատական աճում և քաղաքում կապիտալիզմի բացարձակ աճում»:

Յեթե, ինչպես վոր կարելի չէ լենիթադրել այս գրության հիման վրա, ուղղորդիցիան լենիթադրում եր, թե քաղաքում կարելի չէ մատնանշել միայն կապիտալիստական տարրերի աճում, մյուս կողմից, նույն հակաթեզիսների հավաստիացումների համաձայն,

«... կապիտալիզմը գլուղում աճում է և՛ բացարձակորեն, և՛ համեմատական չափով, աճում է մեծ արագությունով, և որեցոր ավելանում է խորհրդային պետության և նրա արդյունաբերության կախումը գլուղի ունեւոր-կուլակային մասի հում-նյութային և արտահանման սեսսուրաներից (միջոցներից):

Փաստերի լեզվով ստուգենք այս պնդումների իրավացիությունը:

Մեր ժողովրդական տնտեսության մասնավոր-սե-
փականատիրական սեկտորը խոշոր չափով կազմվում
է գյուղատնտեսական մասից: Հիշելի. Պետպլանի
1926/1927 թ. վերստուգիչ թվերի համաձայն՝ 31,741
միլիոն ռուբլու ամբողջ արտադրանքի ընդհանուր ար-
ժեքից 19.968 միլիոն ռուբլի (63%) ընկնում էր մեր
ժողովրդական տնտեսության մասնավոր սեկտորի վրա:
Վերջին գումարից գյուղատնտեսության բաժին էր
ընկնում 18.123 միլիոն ռուբլի (այսինքն մասնավոր
սեկտորի արտադրանքի ամբողջ արժողության 90,7%),
ժվե-ի հանձնաժողովի ավյալների համաձայն ամբողջ
ԽՍՀՄ ազգաբնակչության 1925/26 թ. չեկամտի ընդ-
հանուր գումար 19.916 միլիոն ռուբլուց պրոլետար
ազգաբնակչության բաժին էր ընկնում 7.274 միլիոն
ռուբլի: ԽՍՀՄ վոչ-պրոլետար ազգաբնակչության չեկա-
մտի ամբողջ գումարը կազմող 12.642 միլիոն ռուբ-
լուց չեկիրագործ ազգաբնակչության բաժին էր ընկ-
նում 9.817 միլիոն ռուբլի չեկամուտ (վոչ-պրոլետար
ազգաբնակչության չեկամուտների 77%):

Յեւ վերջապես նույն հանձնաժողովի ավյալների
համաձայն՝ ԽՍՀՄ 144 միլիոն ազգաբնակչությանից
վոչ-պրոլետարական ազգաբնակչությունը կազմում է-
ին 114 միլիոն հոգի, զբաղված 103,4 միլիոն հոգի
կամ 91% կազմում էր վոչ-պրոլետար հողագործական
ազգաբնակչությունը:

Ինչպես տեսնում ենք, թե Խորհրդային Միության
մասնավոր սեկտորի արտադրանքի մեջ ունեցած իր նշա-
նակությունը, թե ըստ Միության վոչ-պրոլետարական
ազգաբնակչության չեկամուտների բաժնի համեմատու-
թյամբ և վոչ-պրոլետարական ազգաբնակչության թվա-

քանակի համեմատությամբ հողագործական մասը գի-
րակշռող տեղ և բռնում մեր տնտեսության մասնավոր
սեկտորի մեջ: Նրան բաժին է ընկնում մասնավոր
արտադրության համարյա 91% -ը, վոչ-պրոլետարական
չեկամուտների 77% -ը, և ամբողջ վոչ-պրոլետարական
ազգաբնակչության 91% -ն և կազմում: Բնական է,
վոր գյուղացիության մեջ չեղող դասակարգային հա-
րաբերության հերթի ուսումնասիրությանը պետք է մեր
ուշագործության կենտրոնում լինի: Ինչպես է մեր գյու-
ղի սոցիալական կառուցվածքը: Ո՞վ է իշխում ար-
տադրության միջոցների հիմնական մասնաչի վրա
խորհրդային գյուղում: Գյուղի զարգացման մեջ ի՞նչ
հակասություններ կան, և վորո՞նք են այն ուղիները,
վորոնք գյուղը դուրս են բերում բաժան-բաժան չե-
ղած, ցրված, հակասություններով լի գրությունից սո-
ցիալիստական վերանորոգման ուղին:

Դասակարգերի փոխհարաբերություններն ինչպես ելին մինչհեղափոխական գյուղում: Ընկեր Լենինը հաճախ է զբաղվել այս հարցով: 1899 թվականին իր «Կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում» աշխատության մեջ Լենինը գրում էր.

«Գյուղացիական մասսայում անհրաժեշտ է տարբերել չերեք հիմնական խմբեր. — ստորին — ազգաբնակչության պրոլետարական և կիսապրոլետարական խավեր, միջին — ամենաչքավոր մանր տնտեսներ և վերին — ունևոր մանր տնտեսներ: Ստորին խումբը չունևոր ազգաբնակչությունն է, վոր գլխավորապես կամ կիսով չափ **բանվորական ուժը վաճառելով** է ապրում: Միջին խումբը — ամենաչքավոր մանր տնտեսները, կամ միջակ գյուղացին, գույե ամենալավ տարին հազիվ է ծալրը ծալրին հասցնում, բայց նրա ապրուստի **գլխավոր աղբյուրն «ինքնուրույն»** է (իբր թե ինքնուրույն է՝ իհարկե), **մանր սեփականություն է:** Վերջապես՝ վերին խումբը — ունևոր մանր տնտեսներն են, վորոնք շահագործում են շատ կամ քիչ աչքի ընկնող չափով բատրակների և որավարձով աշխատող բանվորների և ընդհանրապես ամեն տեսակ վարձու բանվորների: Այս խմբերի մոտավոր քանակն ամբողջ գումարի 50⁰/₀, 30⁰/₀ և 20⁰/₀ է կազմում»¹.

¹ Լենին, հ. III, էջ 409:

Ընկ. Լենինն այս հարցը հետազոտում էլ է զբեղ: «Սոցիալ-դեմոկրատիայի ազդարարին ծրագրիր 1905—07 թվականների ուսմական հեղափոխության մեջ» անունով իր աշխատության մեջ ընկ. Լենինը գյուղի դասակարգային շերտավորման այսպիսի պատկեր է տալիս.

«... կեսից ավելին չքավորությունն է, մի չերկրորդի չափ միջակ տներն են և մի տասնորորդ մասից մի քիչ ավելի՝ ունևորները»¹:

Յեվ վերջապես Հոկտեմբերյան հեղափոխության առաջին տարում գյուղի դասակարգերի փոխհարաբերությունը Լենինի տված գնահատությունն այսպես է.

«Ընդունենք, — գրում էր ընկ. Լենինը 1918 թ., — թե մոտ 15 միլիոն գյուղացիական չերկրագործական ընտանիք ունենք: Այդ 15 միլիոնից հաստատապես 10 միլիոնի չափ չքավորությունն է, վորն ապրում է իր բանվորական ուժը վաճառելով կամ հարուստների մոտ գնալով ճորտանում է, կամ ավելորդ հաց չունի և առանձնապես քայքայված է պատերազմի նեղություններից: Յերեք միլիոնի չափ պետք է միջակ գյուղացիություն հաշվել և հազիվ թե չերկու միլիոնից ավելի կուլակություն, հարուստներ»²:

Ստոխիստիկան մտրակահարություններից հետո գյուղի դասակարգային դրություն, նրա կապիտալիստական զարգացման իր այդ գնահատության մեջ, գյուղի չքավոր և սակավազոր միջակային խավերն էլ ավելի քայքայող պատերազմից հետո ընկեր Լենինը չափում է

¹ Լենին, հ. IX, էջ 447:

² Լենին, հ. XX, մաս 2, էջ 257:

չքաղութիւնն նշանակութիւնը, վորպէս տնտեսութիւններէ ամբողջ թվի $\frac{2}{3}$ -ը կազմող, $\frac{1}{5}$ -ը նա միջակ և համարում և 13% կուլակներ:

Լենինյան այս հաշվարկումից կարող ենք ասել, վոր Լենինը մինչհեղափոխական Ռուսաստանում գաւազան ժամանակաշրջաններում հաշվում էր $13-15\%$ կուլակներ, $20-30\%$ միջակ գյուղացիութիւն և $50-70\%$ չքաղութիւն:

Մինչհեղափոխական գյուղն այսպէս էր պատկերանում Լենինին: Դասակարգերի փոխհարաբերութիւնը գյուղում, ինչպէս տեսանք, իհարկէ, դասակարգերի հաստատուն, չերկար տարիների համար հաստատուած փոխհարաբերութիւն չէր ներկայացնում: Գյուղի կապիտալիստական զարգացումը նրա ներսում տակնուվրա չէր անում կապիտալիստական հասարակութեան դասակարգային հակասութիւնները: Ամբողջ գյուղացիութիւնը ճորտատիրութեան մնացորդներին հակադրելու հետ միասին՝ գյուղում կապիտալիստական հասարակութեան հակասութիւնների զարգացումն էր տեղի ունենում:

«Հին գյուղացիութիւնը վաղ միայն դիֆֆերենցիացիայի չէ չենթարկւում, այլ կատարելապէս քայքայւում և, գոյութիւն ունենալուց դադարում՝ միանգամայն դուրս մղվելով գյուղական ազգաբնակչութեան նոր տիպերի ձեռքով, տիպերի, վորոնք հանդիսանում են վորպէս տիրապետող ապրանքային տնտեսութիւն և կապիտալիստական արտադրութիւն ունեցող հասարակութեան խաւիսը: Այդ տիպերն են գյուղական բուրժուազիան (առավելապէս մանրը) և գյուղական պրոլետարիա-

տը, հողագործութեան համար ապրանք արտադրողների դասակարգը և գյուղատնտեսական վարձու քանվորների դասակարգը»¹:

Այս դասակարգերի զարգացումը կատարվում և վերին խմբերի ձեռքով արտադրութեան միջոցներ ժողովելու միջոցով, նրանց մոտ բանվորներ վարձելը զարգանալով: Մյուս կողմից՝ գյուղի ստորին խմբերն աղքատանում են, կորցնում են իրենց արտադրութեան միջոցները և քիչ թիւ շատ չափով հարկադրված են վաճառելու իրենց բանվորական ուժը: Մինչխորհրդային գյուղում այս գործողութիւնը տեղի չէ ունենալիս չեղել սովորաբար ծալք խմբերի—չքաղական ցածի և կուլակային վերնախավի—թվաքանակի ավելացումով: Շերտավորման այս ձևի հետ միասին տեղի չէ ունենալիս չեղել նաև մի ուրիշը—գյուղի ունեւոր վերնախավն աճելիս չի չեղել, և նուէնիսկ թիվը պակասելիս և չեղել: Բայց դա թվացել և միայն շերտավորման հիմնական գծին հակասող մի բան, վորովհետև վերջին գեպքում ևս վերնախավի կարողութիւնը թուլանալիս չի չեղել, այլ համարչա միշտ ավելանալիս և չեղել: Բացի դրանից, կուլակային վերնախավի և չքաղական խավերի արտադրութեան միջոցների գումարի միջև համեմատութիւնը կրճատվելիս չի չեղել, այլ ավելանալիս:

Մինչխորհրդային գյուղի շերտավորման ելութիւնը բավականաչափ ցայտուն կերպով նկարում են զեմստվոնների ձեռքով կատարված գյուղացիական տնտեսութիւնների ցուցակագրութիւնների հետևյալ տվյալները, վոր մշակել և ընկ- Լենինը.

¹ Լենին, հ. III, էջ 150:

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ- ՆԵՐԻ ԽՄԲԵՐԸ	Սամարայի նահանգ			Սարատովի նահանգ		
	Ընտանիքների ամ- բողջ թվի վերջին և կազմում	Ճանքերի հանրա- գումարի վերջին և կազմում	Անտանդների ամ- բողջ քանակի վեր- ջին և կազմում	Ընտանիքների ամ- բողջ թվի վերջին և կազմում	Ճանքերի հանրա- գումարի վերջին և կազմում	Անտանդների ամ- բողջ քանակի վեր- ջին և կազմում
Չքաղոր (լծկանա- դուրկ 1 լծկ ունեց.)	37 ₁	8 ₀	6 ₄	46 ₇	12 ₃	11 ₈
Միջակ (2—4 գլուխ լծկան ունեցող) . .	38 ₂	28 ₆	28 ₆	32 ₁	34 ₄	32 ₁
Հարուստ (5 գլուխ և ավելի լծկանի տեր)	24 ₇	63 ₄	65 ₀	21 ₂	53 ₃	56 ₁
Ընդամենը	100	100	100	100	100	100

Հիմնականը, վոր ընդգծում և աչքի դարնել և տալիս այս աղյուսակը,— զա գյուղի փոքր մասի— ցա հարուստ վերնախավի— ձեռնում արագրության միջոցների, ցանքների յեվ լծկանների կենսոնաճալն է։ Դա ել ավելի մեծ չափով եր վերաբերում բարդ ին-վենտարի և մեքենաների բաշխումին։ Արտադրության միջոցների այդպիսի բաշխումը գյուղի սոցիալական զանազան խմբերի մեջ այն հետևանքին եր հասցնում, վոր գյուղում հարուստ, կուլակային վերնախավն եր վճարակաճ գեր խաղում, չնայած վոր իր թվով գյուղի փոքր մասն եր կազմում։

Այսպիսով վերը բերած տվյալների համաձայն մենք

կարող ենք չեղրակացութուն անել մինչևորհրդային գյուղի շերտավորման ելուժյան և բնույթի վերաբերմամբ։ Մինչևորհրդային գյուղի շերտավորումն իրանից ներկայացնում եր մի կողմից իրանց ձեռքում գյուղատնտեսական արտադրության նշանավոր մասը համակենտրոնացրած խոշորագույն ապրանքարտադրիչներին՝ գյուղացիական տնտեսութուններից զատվելու պրոցեսս, մյուս կողմից տնտեսութունների աղքատացման, իրանց արտադրության միջոցները կորցնելու պրոցեսս և, դրա հետ կապված, իրանց բանվորական ուժի վաճառումն։ Այս պրոցեսսը տեղի չեր ունենում վորպես պրոլետարիատի, չքավորության և կուլակային վերնախավի խմբերի թվաքանակի յերկուստեք ավելացման ձևով, այնպես ել չքավորության թվաքանակի միակողմանի ավելացման ձևով։ Բայց թե մեկ և թե մյուս դեպքում ավելանում եր չքավորակն, կիսապրոլետարական յեվ պրոլետարական խավերի թվաճալն կը յեվ շարունակվում արագրության միջոցների կենսոնաճալը գյուղի վերնախավի ձեռնում։

Գյուղի դասակարգերի մեջ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունն աչքի ընկնող փոփոխություններ մտցրեց: Կապիտալիզմի դեմ մղվող պայքարը գյուղի չքավոր խավերի և կուլակության մեջ ընդհարում առաջ բերավ: Պրոլետարիատի ակտիվ պաշտպանությունն այդ պայքարում ևս ապահովեց գյուղի չքավորական խավերի հաղթությունը: Հետևանքն այն չեղավ, վոր խոշոր գյուղացիական տնտեսություններին պատկանող հողի մի աչքի ընկնող մասը կալվածատիրական հողի հետ միասին բաժանվեց գյուղի չքավորական խավերի մեջ: Գյուղը հավասարվեց հողով և ցանքսերով: Կըրճատվեց ցանքսագործիկների թիվը, խիստ քչացավ բազմացանքս տնտեսությունների բաժինը: Այդ փոփոխությունները յերևում են 22 նահանգների բոլոր տնտեսությունների ըստ ցանքսի բաժանումից:

Հեղափոխությունը տնտեսությունների ցանքսերի քանակաչափի աչքի ընկնող հավասարեցում բերավ: Դա լիովին ընական էր, քանի վոր հողն ընդհանրական բաշխման լենթակա դարձավ և գյուղում բաժանվում է ընտանիքի անդամների թվի համեմատ:

Թվականներ	Խմբերն ըստ ցանքսերի				
	Ցանքսագործիկ	Մինչև 2 դեկտեմբերի	3-4 դեկտեմբերի	5-10 դեկտեմբերի	10 դեկտեմբերի և ավելի
1917	10 ₆	30 ₄	30 ₁	25 ₂	3 ₇
1920	4 ₇	47 ₉	31 ₆	15 ₃	0 ₅

Ինչպես վերը նշված էր, միայն կալվածատերը չէր, վոր հողից զրկվեց: Իրանց հողի նշանավոր մասը կորցրին նաև գյուղի կուլակային վերնախավերը: Բազմացանք տնտեսությունների տեղի ունեցած կըրճատումը այդ մասին նույնպես պերճորեն և խոսում, վորպես և՛ ցանքսագործիկ տնտեսությունների թվի կըրճատումը բավականաչափ հիմք է տալիս լենթագրելու, վոր հողն ընկել է գյուղի չքավոր խավերի ձեռքը: Դա կարելի չէ ստուգել նաև հենց գյուղացիական տնտեսությունների ուղղակի ցուցումներից: 1925 թ. կատարած բյուջետային քննության ժամանակ յերևաց, վոր մանր տնտեսությունները նախքան պատերազմը հողից ավելի քիչ են ոգտվել, խոշորները շատ ավելի, քան այդ քննության տարին (տես աղյուսակ, էջ 16):

Բերած աղյուսակը պարզ կերպով բացատրում է, թե հեղափոխության տարիներում ով է հող ստացել և ով է կորցրել: ԽՍՀՄ բոլորովին տարբեր շրջաններում հեղափոխությունը խուզել է նաև հողի խոշոր բաժիններ ունեցող գյուղացիներին: Նրանք կորցրել են իրանց հողերի $\frac{1}{4}$ մասից մինչև կեսը և ավելի: Միևնույն ժամանակ ամենամանրիկ տնտեսություններն ավելացրել են իրանց ոգտագործվող հողի քանակը յերկու-յերեք անգամ և ավելի:

Տնտեսությունները ըստ արտադրության միջոցների արժեքի	Ուկրաինա — Ղազախստան			
	Պատերազմից առաջ ուղարկված հողի տարածությունը	Գյուղատնտեսական հողի տարածությունը 1924-1925 թվականին	Պատերազմից առաջ ուղարկված հողի տարածությունը 1924-1925 թվականին	Միջկատարյան զինվորական կազմակերպությունների թիվը 1924/25 թվ.
1 տնտեսությունը միջին թվով ընկնում է				
I. 0 — 200 ա.	1 ₅	4 ₉	+ 3 ₄	327
II. 201 — 500 ա.	4 ₀	7 ₀	+ 3 ₀	175
III. 501 — 800 ա.	7 ₆	8 ₅	+ 0 ₉	112
IV. 801 — 1400 ա.	12 ₃	11 ₈	- 1 ₁	93
V. 1400 ա. բարձր	29 ₀	18 ₂	- 10 ₈	63

Տնտեսությունները ըստ արտադրության միջոցների արժեքի	Տամբուլի նահանգ			
	Պատերազմից առաջ ուղարկված հողի տարածությունը	Գյուղատնտեսական հողի տարածությունը 1924-1925 թվականին	Պատերազմից առաջ ուղարկված հողի տարածությունը 1924-1925 թվականին	Միջկատարյան զինվորական կազմակերպությունների թիվը 1924/25 թվ.
1 տնտեսությունը միջին թվով ընկնում է				
I. 0 — 200 ա.	3 ₀	3 ₉	+ 0 ₉	150
II. 201 — 500 ա.	5 ₇	7 ₃	+ 1 ₆	128
III. 501 — 800 ա.	7 ₁	9 ₁	+ 2 ₀	129
IV. 801 — 1400 ա.	12 ₃	11 ₅	- 0 ₈	93
V. 1400 ա. բարձր	43 ₀	17 ₇	- 25 ₃	41

Ստորև բերված աղյուսակը վիճ պակաս պարզորեն ցույց է տալիս հողը գյուղի ստորին, չբավոր խափերին անցնելու և նրա վերնախավի հողագտագործումը կրճատելու աչդ պրոցեսները: Նրանում ցույց է

Խմբերն ըստ հողագտագործման միջին պատերազմը	Ուկրաինա — Ղազախստան			Ուկրաինա — անտառավայր		
	Մասնակցությունը	Դարձել են	Հողով ազատված հողագտագործ.	Հողով ազատված հողագտագործ.	Մասնակցությունը	Դարձել են
Հողագործի 0 — 2 դեռ.	—	00	—	—	100	—
2 — 4 դեռ.	—	100	—	24 ₀	76 ₀	—
4 — 8 դեռ.	14 ₃	85 ₇	—	5 ₀	40 ₀	10 ₀
8 — 16 դեռ.	18 ₇	51 ₃	—	67 ₅	25 ₀	7 ₅
16 դ. — բարձր	59 ₃	1 ₈	21 ₆	41 ₁	11 ₉	47 ₀
16 դ. — բարձր	39 ₆	—	60 ₃	44 ₄	—	55 ₆

Խմբերն ըստ հողագտագործման միջին պատերազմը	Ուկրաինա — Ղազախստան			Կենտրոնական — հողագործ		
	Մասնակցությունը	Դարձել են	Հողով ազատված հողագտագործ.	Հողով ազատված հողագտագործ.	Մասնակցությունը	Դարձել են
Հողագործի 0 — 2 դ. ունեց.	0 ₉	84 ₁	—	—	100	—
2 — 4 » »	9 ₀	9 ₀	—	8 ₉	91 ₁	—
4 — 8 » »	8 ₃	87 ₆	4 ₁	16 ₂	78 ₃	5 ₅
8 — 16 » »	22 ₀	74 ₂	3 ₈	4 ₉	44 ₆	11 ₈
16 դ. — բարձր	51 ₄	36 ₂	12 ₃	51 ₉	36 ₃	11 ₈
16 դ. — բարձր	70 ₈	—	—	21 ₃	—	78 ₇

Խմբերն ըստ հոգատագործման մինչև պատերազմը	Կենսաբանական արդ.		Բերրության			
	Մնացել են նույնը	Դարձել են		Մնացել են նույնը	Դարձել են	
		Հողով ափսոսելով	Հողով պակաս ապահովված		Հողով ափսոսելով	Հողով պակաս ապահովված
Հողագուրդ	—	100	—	—	100	—
0 — 2 դ. ունեց.	—	100	—	11 ₂	88 ₈	—
2 — 4 » »	15 ₄	78 ₆	—	31 ₄	68 ₆	—
4 — 8 » »	53 ₈	41 ₂	5 ₀	72 ₈	22 ₇	4 ₈
8 — 16 » »	61 ₆	7 ₅	31 ₅	74 ₆	3 ₈	22 ₁
16 դ. բարձր.	3 ₄	—	66 ₆	44 ₀	—	56 ₀

տրված, թե մինչպատերազմյանի համեմատությամբ ինչ է կատարվել տնտեսությունների զանազան խմբերի հետ առ 1925 թվականը ($\frac{0}{0}\frac{0}{0}$ -ով):

Այն տնտեսությունները, վորոնք մինչև պատերազմը հողագուրդ են չեղել, բոլորը դարձել են հողով ապահովված խմբեր: Ավելի ապահովված են դարձել և՛ այն տնտեսությունները, վորոնք մինչև պատերազմը քիչ հող են ոգտագործելիս չեղել—մինչև 4 դեկտարին: Հողոգտագործման չափի համեմատ միջակ—4-ից մինչև 16 դեկտարին հող ունեցող տնտեսությունների մինչև 16 դեկտարին համար կամ պահպանել է մինչև պատերազմի ունեցած հողի չափը, կամ լրացուցիչ հող է ստացել և անցել բարձրագույն խմբերը: Այս տնտեսությունների թվից ավելի ապահովվածների միայն մի փոքր մասըն է կորցրել իր հողի մի մասը, ինչպես տեսանք նախընթաց աղյուսակից, շատ փոքր չափով: Յեվ վերջապես մինչև պատերազմը 16 դեկտարինից ավելի հող

ունեցող տնտեսությունների կեսից ավելին կորցրել է իր հողի մի մասը և անցել հողով ավելի սակավ ապահովված խմբերը:

Հողը հանդիսացել է արտագրություն այն միջոցը, վորը հանվել է վոչ միայն կալվածատերերի ձեռքից, այլև վորոշ մասով գյուղի կուլակային վերնախավի ձեռքից: Հողի այդ գրավումի և հող չունեցողների մեջ այն բաժանելու շնորհիվ առաջ է չեկել վոչ միայն գյուղացու ունեցող սակավագուր տնտեսություններին հող տալը, այլ և 60 տնտեսությունների միանգամայն հետաքրքիր ինտենսիվ աճում: Զգուշացնելով հողը, քաղաքների սովը շատ հոր մարդիկ են գրավել դեպի հողագործություն:

Տնտեսությունների ամենամեծ աճումն ընկնում է 1917—20 թվականներին: Վերջինս բացատրվում է վորպես հողաբաժանման շնորհիվ հաճախակի դարձած գյուղացիական ընտանիքների բաժանությունով, այնպես էլ նորերի ու տնտեսություններ գոյանալով: Գյուղը մի ժամանակ պայքարում էր վերջիններիս հող տալու դեմ, տեղերում վորոշումներ կայացնելով միայն տեղում ծնվածներին հող տալ: Բայց հողի դեկրետի շուրջը պայքար մղող խորհուրդների ուժն այն արավ, վոր շատ տեղեր այդ ընդդիմությունը խորտակվեց: Գյուղացիական տնտեսությունների թվի ընդհանուր աճումը չեղում է հետևյալ թվանշաններից: ԽՍՀՄ Յեվրոպական մասում չեղել է—

1916 թ. 18.180.000 տնտեսություն . . . 100 $\frac{0}{0}$,

1926 թ. 22.448.000 տնտեսություն . . . 123 $\frac{0}{0}$:

Գյուղացիական տնտեսությունների թվի մեծացումը, հողաբաժանումը և չքավորական ու չունեցող

տնտեսություններին հող բաշխելը պետք է ալն հետև-
 վանքը տալին, վոր մեր գյուղում գերակշռելին «մանր
 և մանրագուլն» տնտեսությունները: Գյուղի տիրապե-
 տող ձևերն են հանդիսանում մանր և միջակ ցանքսեր
 ունեցող տնտեսությունները, ինչպես ցույց է տալիս
 հետևյալ աղյուսակը:

Տնտեսությունների բաժանումն ըստ ցանքսի
1926 թ. 0/0 0/0-ով:

Խմբերն ըստ ցանքսերի	Ռ. Խ. Ֆ. Ս. Հ.		Ո ի Խ Ս Հ	Բ Խ Ս Հ
	Սպառող շերտ.	Արտադր. շերտ.		
Ցանքագուրկ	2 ₅	5 ₁	3 ₇	1 ₅
Մինչև 4 դես. ցանքս ունեցող	80 ₆	58 ₅	52 ₄	71 ₆
4—10 » » »	16 ₆	32 ₇	35 ₂	26 ₁
10 դեսիա տինից ավելի »	0 ₃	3 ₇	8 ₇	0 ₈
Ընդամենը	100	100	100	100

Ըստ ցանքսի մեր գյուղում մանր ու մանրագուլն
 տնտեսությունների իշխելու բավական համոզիչ պատ-
 կեր է:

Տնտեսություններին հող բաշխելը պահանջում էր
 գյուղատնտեսությունը վարելու համար արտադրություն
 ուրիշ միջոցներ ևս (լծկան, ինվենտար): Կալվածատի-
 բական հողերի վերաբաժանումները, կուլակալին հա-
 ըստությունների բռնադրավումն այս տեսակետից վո-
 բոշ դեր են խաղացել: Բայց քաղաքացիական պատե-
 րազմը, վորը գյուղից ևս մեծ լարվածություն էր պա-

հանջում, տպա և սովը մեծապես ազդեցին գյուղի ձի-
 րի կրճատման վրա: Վորքան էլ վոր պակասեցրինք
 ցանքագուրկ տնտեսությունների թիվը, այնուամենայ-
 նիվ ձիագուրկ և ինվենտարագուրկ տնտեսությունների
 համապատասխան կրճատում չունեցանք:

**1920 թ. Ռ.Ս.ՖՍՀ մեջ զանազան ցանքային խմբ-
 րերի տնտեսությունների արագորության միջոցները**
 0/0 0/0-ով:

Խմբերն ըստ ցանքսի:	Ընդհանուր տնտեսություններ 0/0	Հեղինակագործ տնտեսություններ 0/0	Չհեղինակագործ տնտեսություններ 0/0	Ընդհանուր տնտեսություններ 0/0
Ցանքագուրկ և 0,1 դես ցանքս ունեցող:	79 ₇	91 ₃	20 ₈	23 ₀
0,1—2 դեսիա տ. ցանքս ունեցող	35 ₈	43 ₂	57 ₇	44 ₅
2,1—4 » » »	14 ₇	27 ₄	17 ₀	21 ₀
4,1—6 » » »	6 ₅	20 ₁	3 ₂	7 ₀
6,1—10 » » »	3 ₁	15 ₁	0 ₀	3 ₄
10,1—16 » » »	1 ₇	10 ₅	0 ₂	0 ₈
16 դես. ավելի » » »	1 ₄	7 ₀	0 ₁	0 ₃
Ընդամենը	25 ₂	36 ₅	100	100

1920 թ. մարդահամարից կարելի է տեսնել, վոր
 մանրագուլն, վորպես նաև մանր տնտեսությունների մի
 խոշոր մասը լծկան չի ունեցել, քիչ չեն լիզել նաև հեր-
 կելու ինվենտարից զուրկ տնտեսությունները: Նեպի

տարիներում տեղի չե ունեցել ցանքսագործի տնտեսութ-
յունների բավական աչքի ընկնող կրճատումը, ցած
աստիճանի վրա գտնվող ցանքսային խմբերից շատերն
են անցել բարձր խմբերը: Միևնույն ժամանակ ձիա-
գործի տնտեսությունների թվի կրճատումը շատ ավե-
լի դանդաղ է ընթացել, քան ցանքսագործի տնտեսու-
թյունների թվի կրճատումը: Այսպես, չեթե ցանքսա-
գործի տնտեսությունների թիվը 1922 թ. ընդունենք
100-ն լծկանագործի տնտեսությունների թիվը նույնպես
100, այն ժամանակ մի շարք շրջաններում կատանաք
ձիագործի և ցանքսագործի տնտեսությունների հետևյալ
շարժումը.

Ֆաբրիկայի չեթ ձիագործի սեփականությունների
շարժումը % -ով առ 1922 թ. = 100%:

ԵՐԶԱՆՆԵՐ	ԱՐՏԱԴՐ.	ՍՊԱՌՈՂ	ՀՅՈՒՍԽՍ. ԿՈՎԱԿԱՍ	ՍԻԲԻՐ	ՈՒԽՍՆ
ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇԱՐՃՈՒՄԸ					
ԹՎԱԿԱՆ- ՆԵՐԸ	Ցանքսա- գործի	Լծկանա- գործի	Ցանքսա- գործի	Լծկանա- գործի	Ցանքսա- գործի
1922	100	100	100	100	100
1923	74 ₅	98 ₄	94 ₉	101 ₆	74 ₅
1924	65 ₃	91 ₆	82 ₆	100 ₃	65 ₂
1925	56 ₁	92 ₈	74 ₈	91 ₈	52 ₅

Ինչպես տեսնում ենք, մինչ ցանքսագործի տն-
տեսությունների թիվը տարեցտարի նվազանում է թված
շրջաններում, ձիագործի տնտեսությունների թիվը ավել-

լի դանդաղ է կրճատվում: Հինգ տնտեսություններից
երեքում այդ թիվը մնում է համարյա նախկին մա-
կարդակի վրա, իսկ չեթե նույնիսկ ավելանում
է: Նույն բանը կպատկերանա մեր առաջ, չեթե հա-
մեմատելու լինենք ցանքսագործի տնտեսությունների
և հերկելու գործիքներից գործի տնտեսությունների
շարժումը:

ԵՐԶԱՆՆԵՐ	ԿԵՆՏՐ. ԱՐՏԱ- ԴԸՐ. ԵՐԶԱՆ	ՍՏԱԼԻՆԳՐԱ- ԴԻ ՆԱՀԱՆԳ	ՍԱՐԱՏՈՎԻ ՆԱՀԱՆԳ	ՈՄՍԿԻ ՆԱՀԱՆԳ
ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ % -Ը:				
ԹՎԱԿԱՆ- ՆԵՐ	Ցանքսա- գործի	Լծկանա- գործի	Ցանքսա- գործի	Լծկանա- գործի
1922	1 ₇	32 ₇	1 ₀	55 ₈
1923	1 ₀	33 ₆	22 ₃	59 ₈
1924	1 ₀	36 ₂	11 ₄	56 ₆
1925	1 ₃	34 ₈	8 ₂	56 ₁

Հերկելու գործիքներից գործի տնտեսությունների
թիվը, վերաբերում է լծկանից գործի տնտեսությունների
թիվը բավականաչափ գերազանցում է ցանքսագործի-
ների թվից: Միևնույն ժամանակ, չեթե բավական խո-
շոր չափով է կրճատվում ցանքսագործի տնտեսու-
թյունների թիվը, ինվենտարագործի և անասնագործի
տնտեսությունների թիվը շատ ավելի դանդաղ է կրճ-
ատվում: Դա հասցնում է այն հետևանքին, վեր-
ջանքսագործի տնտեսությունների փոքր թվի հե-
տևանք խորհրդային գյուղում լծկանից գործի և հեր-

կելու ինվենտարից զուրկ տնտեսությունների մեծ խմբեր կան: Այսպես, չեթե իրար հետ համեմատելու լինենք ցանքսագուրկ տնտեսությունների տոկոսը, լծկանից զուրկ տնտեսությունների տոկոսը և հերկելու ինվենտարից զուրկ տնտեսությունների տոկոսը, հետևյալ պատկերը կստացվի.

Հանրա- պետու- թյուններ	Ցանքսա- զուրկ տնտե- սութ 0/0-ը	Հերկելու ինվենտա- րից զուրկ տնտե- սությունների 0/0-ը	Բանվոր անասնից զուրկ տնտեսու- թյունների 0/0-ը
ՌԽՖՍՄ	5 ₀	35 ₀	30 ₀
ՈՒՍՄ	2 ₀	39 ₇	44 ₀
ԲՍՄ	1 ₂	11 ₀	12 ₀

ՌԽՖՍՄ մեջ 1926 թ. տնտեսությունների հա-
մարյա մի չեբրորդը հերկելու ինվենտարից զուրկ և
չեղել, համարյա նույնքանն էլ լծկանից և զուրկ չե-
ղել: ՈւՍՄ մեջ նույն տարին տնտեսությունների հա-
մարյա կեսը զուրկ և չեղել լծկանից և մի չեբրորդից
ավելին՝ հերկելու ինվենտարից: Բելոռուսիայում, այդ
թվանշաններն ավելի ցածր են և ընդգրկում են տըն-
տեսությունների ամբողջ թվի $\frac{1}{10}$ -ից մի քիչ ավելին:
Միևնույն ժամանակ Միության բոլոր հանրապետու-
թյուններում ցանքսագուրկ տնտեսությունների 0/0-ը
բոլորովին ցածր է. Բելոռուսիայում 1,2⁰/0, և, Ուկրա-
նայում—2,3⁰/0 և ՌԽՖՍՄ մեջ—5⁰/0:

Առանց հերկելու ինվենտարի և առանց լծկանի
տնտեսությունները գերակշռում են գլխավորապես
մանրագույն տնտեսությունների մեջ: Ակներև է, վոր
վերջիններս արտադրության սեփական միջոցներ չու-
նենալով՝ ստացած հողը չուրացրել են արտադրության

վրջ սեփական միջոցներով, այլ ուրիշ: Ռազմական
կոմմունիզմի տարիներում այդպիսի տնտեսություն-
ների ռզնության եր գալիս զեկրետով նշանակված
տնտեսական ռզնությունը: Այդ տնտեսությունները
հեպի տարիներում իրանց հողը կարող էին չուրաց-
նել կամ անասուններ և ինվենտար վարձելով, կամ
հողի մի մասը վարձու տալով: Դրա հետ միասին ման-
րագույն տնտեսությունների փոքրիկ հողաբաժինը,
արտադրության միջոցների պակասությունը չեղին կա-
րող իրանց վրա գործադրել տալ այդ տնտեսություն-
ների ամբողջ բանվորական ուժը և այդ ուժը վաճա-
ռելու անհրաժեշտություն էլին առաջ բերում: Հետե-
վանքն այն է, վոր խորհրդային գյուղում մանր տըն-
տեսությունների մի խոշոր մասը հարաբերական կախ-
ման մեջ է գտնվում: Մյուս կողմից՝ ունեւոր և կուլա-
կային տնտեսությունները մեծ միջոցների տեր լինե-
լով և բավականաչափ հող չունենալով, իրանց անա-
սուններն ու ինվենտարը վարձու էլին տալիս և հող
ու բանվորական ուժ էլին վարձում: Վերջին հարաբե-
րությունները վորոշ չափով տեղի ունեն նաև միջակ
տնտեսություններում:

Գյուղում կապիտալիստական և կալվաճատիրա-
կան տնտեսությունների վերացումը վոլնչացրեց կամ
համարյա վոլնչացրեց գյուղի հորտատիրական և կա-
պիտալիստական շահագործումը: Արտադրության բա-
վականաչափ միջոցներ չունեցող մանր տնտեսություն-
ների բազմաթիվ խավերի գոյանալը ծառայում է վորպես
հող գյուղում շահագործումի-կախման հարաբերու-
թյուններ ստեղծվելուն, հարաբերություններ, վորոնք
կապիտալիստական բնույթ ունեն, ավելի հաճախ մանր-

բութութեան: Վերջինս բաց և տնում մանր տնտեսութունների գրութեան հակասութունը: Թե արտագրութեան միջոցներ ունեցողների և թե նրանցից զուրկ չեղողների: Գլուղում աճում են աչնալիսի դասակարգային հարաբերութուններ, վորոնք պահանջում են վերանայել վորպես իրանց ելութեան կողմից, աչնալիս ել իրանց տարածվելու աստիճանի կողմից:

IV

Մանրագույն և մանր տնտեսութուններն արտագրութեան միջոցների պակասութունից հարկադրված իրանց հողը վարձու չեն տալիս, վարձում լծկան և ինվենտար, վաճառում բանվորական ուժը: Միևնույն ժամանակ տնտեսութեան աչն խմբերը, վորոնք արտագրութեան համեմատաբար ավելորդ միջոցներ ունեն, հանդես են գալիս վորպես հողի վարձակալներ, լծկան ու ինվենտար վարձու տվողներ և բանվորների վարձողներ: Ի՞նչ չափով են աչս հարաբերութունները: Ո՞վ և վարձու տալիս և ո՞վ և վարձում հողը: Ո՞վ և վարձու տալիս և ո՞վ և վարձում լծկանն ու ինվենտարը, ո՞վ և վաճառում բանվորական ուժը և ո՞վ և աչն վարձում գլուղում:

Կանգ առնենք վարձակալութեան վրա: Ամենից առաջ հարկավոր է ընդգծել, վոր մինչխորհրդային վարձակալական հարաբերութունների համեմատութեամբ խորհրդային գլուղում բավական աչքի ընկնող փոփոխութուն է տեղի ունեցել վարձակալական հարաբերութունների բնույթի մեջ: Մինչհեղափոխական ժամանակ հողի հիմնական վարձատուն կալվածատիրն էր: Այսպես, Ուկրաինայում վարձատուների կազմն աչսպես էր. աղնվականները վարձու էլին տալիս 89%, վաճառականները՝ 7,5%, մեշխանները՝ 1,1% և գլուղացիները՝ 2,4%: Միևնույն ժամանակ գլուղի ներսում էլ գլուղի ամենաչքավոր խավերն էլին վարձու տալիս: Սակայն

վերջին վարձատվութունը շատ քիչ դեր եր խաղում կալ-
վածատիրական վարձատվության համեմատությամբ:

Մինչև խորհրդային գյուղում չերկու տեսակ վարձա-
կալներ կային. գյուղի չքավորական խավերը, վորոնք
ճորտային պայմաններով կապված ելին կալվածատի-
րական տնտեսության հետ, և ունեւոր կուլակային խա-
վերը, վորոնք վարձում ելին բավականաչափ ձեռնտու
պայմաններով, իրանց ձեռքն ելին ձգում վորպես ամե-
նալավ հատկության տեր հողերը, աչնպիս ել վարձա-
կալական ֆոնդի մեծ մասը: Կալվածատիրական վար-
ձատվութունը տարածվելու շնորհիվ վարձակալական
ֆոնդը մինչև խորհրդային գյուղում խոշոր մեծութուն
եր: Վարձակալական ֆոնդի ճիշտ չափը մինչև հեղափո-
խությունը հայտնի չեւ: Կենտրոնի ուժասպառման վերա-
բերյալ կազմված հանձնաժողովի տվյալների համաձայն՝
այդ ֆոնդը հավասար եր $19\frac{1}{2}$ միլիոն դեսիատինի, ըստ
պրոֆեսսոր Կարիշևի տվյալների՝ համարյա 50 միլիոն
դեսիատինի, այլ տվյալների համաձայն՝ վարձակալա-
կան ֆոնդի չափը հավասար եր 37 միլիոն դեսիատինի:
Կարելի չեւ կարծել, վոր վերջին թիվը կամ դրան մոտ մի
թիվ ավելի ճշմարտանման եւ:

Հողժողովրդատի տվյալների համաձայն՝ վարձակա-
լական ֆոնդը, աչսինքն վարձու արված ամբողջ հողը
1923 թ. կազմում եր մոտ 3 միլիոն դեսիատին, 1924 թ.՝
 $4\frac{1}{2}$ միլիոն դեսիատին, 1925 թ.—մոտ 7 միլիոն դե-
սիատին: Վերը բերած թվերի հետ աչս թվերը բաղդա-
տելով կոեսնենք, վոր խորհրդային գյուղում վարձա-
կալության մեջ գտնվող հողի տարածութունը մինչ-
դատերազմյանի համեմատությամբ բավական փոքրա-
ցել եւ: Դրա հետ միասին Հողժողովրդատի թվերը ցույց

են տալիս, վոր վերջին տարիներս վարձակալութունն
աճում եւ: Այդ աճման թիվը կարելի չեւ տեսնել հետևյալ
աղյուսակից, վորը ցույց եւ տալիս վարձված հողի վրա
յուրաքանչյուր 100 տնտեսության կատարած ցանքսի
չափերի ավելացումը.

	1924 թ.	1925 թ.	1926 թ.
վարձված հողի վրա յուրաքան- չյուր 100 տնտեսության ցանքս եւ րնկում (դեսիատիններով ... վարձված հողի վրայի ցանքսի աճ- ման $\%$ -ը (նախընթաց տարվանի համեմատությամբ)	7 ₂ —	10 ₃ + 4 ²⁰ / ₀	18 + 75 ⁰ / ₀

Թե 1925 թ. և թե 1926 թ. շարունակվել եւ վար-
ձակալության աճումը, վարձակալության մեջ գտնվող
հողերի ընդհանուր չափի ավելացումը: Բաց կալվա-
ծատիրոջ և գյուղի կապիտալիստական վերնախավի
փոխարեն հողի հիմնական վարձակալներն են չեղել
գյուղի չքավորական խավերը: Այս իրողութունն ավելի
գյուղի չքավորական համար համեմատենք չերկու շար-
վորոշակի դարձնելու համար համեմատենք չերկու շար-
քերը—հողի վարձատուների և վարձակալների շարքերը:
Առաջինները—վարձատուները գերակշռում են սակա-
վացանքս և մանրագույն տնտեսութուններում:

Նախ բերենք վարձու տվող և վարձակալ տնտե-
սութունների բաշխումն իրենց ցանքսի չափերի հա-
մեմատ (եջ 30, աղյուսակ):

Չնայած վոր տնտեսութունների ըստ ցանքսի
խմբավորումը խոշոր չափով թաղցնում և տնտեսու-
թյունների տարբերութունները, աչնուամենայնիվ այդ

Հողի վարձատվությունը և վարձակալությունը 1926 թ.

Խմբերն ըստ ցանկերի	Սպառող շերտ		Արտադրող շերտ	
	Տնտեսությունների % - ն ընդհանուր գումարի համեմատությամբ			
	Հողը վարձու տվող- ներ	Հողը վարձողներ	Հողը վարձու տվող- ներ	Հողը վարձողներ
Սակավացյալ	71 ₉	42 ₇	44 ₂	10 ₁
Միջակ ցանքատեր	27 ₂	52 ₆	52 ₈	71 ₂
Պաշտոն ցանքատեր	0 ₉	4 ₇	3 ₀	18 ₇
Ընդամենը	100	100	100	100

ավալներից ևս կարելի չե տեսնել, վոր սակավացյալը խմբերն ամենամեծ թվով վարձատուներ լինելով՝ ամենաքիչ չափով են վարձակալներ լինում: Միջակ չափով ցանքա ունեցող և խոշոր չափով ցանքա ունեցող խմբերը հանդես են գալիս վորպես սակավագույն չափով վարձատուներ և մեծագույն աստիճանի վարձակալներ: Այս բանն էլ ավելի վորոշակի չե ցույց տալիս կվձ—ԲԳՏԺԿ-ի հետազոտության նյութը: Այս ավալներով համեմատենք տեսնենք, թե հողի վոր մասը գլուղի վոր խմբերն են վարձու տվել և վոր մասն են նրանք վարձել (եջ 31, աղյուսակ):

Չբավորությունն այս ավալների համաձայն էլ ավելի, քան ըստ ցանքատեր խմբերի, հանդես է գալիս վորպես հողը վարձու տվող, միջակները—վորպես ավելի վարձակալներ, քան վարձատուներ, իսկ բարձրագույն խմբերը—հիմնականում վորպես վարձակալներ:

Տնտեսություններ	Ռեժիս		Ռ. խմբ.		Ա. խմբ.		Բ. խմբ.	
	Ա. մ. բ. զ. չ. թ. վ. ի. վ. ո. լ. տ. ո. կ. ո. ս. ն.							
	միջ. ցանքատեր	միջ. ցանքատեր	միջ. ցանքատեր	միջ. ցանքատեր	միջ. ցանքատեր	միջ. ցանքատեր	միջ. ցանքատեր	միջ. ցանքատեր
Չբավորություն	82 ₇	8 ₂	85 ₂	22 ₀	72 ₁	18 ₈	82 ₅	9 ₀
Միջակներ	15 ₆	61 ₀	13 ₂	56 ₅	24 ₃	54 ₄	15 ₇	60 ₅
Շահագործող.	1 ₇	30 ₈	1 ₆	21 ₅	3 ₆	36 ₈	1 ₈	30 ₅

Արդեն այս ավալները, վորոնք ցույց են տալիս, թե գլխավորապես ովքեր են հողը վարձու տալիս, հիմք են տալիս և՛ չեղրակացություն անելու հողը վարձու տալու պատճառների մասին: Ակնհայտնի չե, վոր հողը վարձու չեն տալիս այն տնտեսությունները, վորոնք այն մշակելու հնարավորություն չունեն ամբողջ հողը մշակելու համար անհրաժեշտ արտադրության միջոցներ չունենալու պատճառով: Արտադրության միջոցների չգոյությունը չբավորության տնտեսությունից լիտ է մղում հողը, ստիպում է նրան հողը վարձու տալ: Վոր հողը վարձու տալու հիմնական պատճառը արտադրության միջոցների պակասությունն է, այդ ցույց են տալիս կվձ—ԲԳՏԺԿ-ի հետազոտության ավալները: Ըստ այդ ավալների՝ արտադրական միջոցներ չունենալու պատճառով հողը վարձու տված տնտեսությունների տոկոսը խՍՀՄ մեջ հավասար ե չեղել 72,4-ի: Հողը վարձու տալու այդ նույն հիմնական պատճառն են ցույց տալիս և մի շարք տեղական հետազոտու-

թյուններ: Վերոնեմի նահանգական հողվարչություն տվյալների համաձայն՝ հողը վարձու տվող տնտեսությունների մեջ չեղել և ձիազուրկների և ինվենտարազուրկների հետևյալ տոկոսը.

Հողը վարձու տվող տնտեսությունները

ԽՄԲԵՐՆ ԸՍՏ ՑԱՆՔՍԻ	Տվյալ խմբի վարձատուների վոր տոկոսն են կազմում ձիազուրկները	Տվյալ խմբի վարձատուների վոր տոկոսն են կազմում մեռյալ ինվենտար շունեցողները
Մինչև 3 դեռ. ունեց.	97 ₀	97 ₀
3—6 » »	94 ₀	91 ₃
6—9 » »	76 ₇	91 ₆
9 դեռ. ավելի »	76 ₀	88 ₆
Միջին թիվը	87	92 ₁

Ինչպես տեսնում ենք, վարձատուների ճնշող մեծամասնությունը կամ ձիազուրկ, կամ ինվենտարազուրկ տնտեսություններն են, չնայած վոր նրանք զանազան չափերով ցանքսեր ունեն: Հողը վարձու տալ ղրդող զլխավոր պատճառը ձիազրկությունը կամ ինվենտարազրկությունն է:

Հարկավոր է նկատել, վոր վարձատվություն պատճառների մեջ բավական մեծ տեղ է բռնում տնտեսությունների հողաշինարարության բացակայությունը: Հողի հեռավորության պատճառով ՌԽՖՍՀ մեջ վարձու տրված հողը կազմում է ամբողջ վարձու տրվածի 7,2⁰/₀-ը: Այդպիսի դեպքերում ծագած համեմատու-

թյուններ կան նկարագրված Համկի (բ) Ստալինգրադի նահկոմի «Партийный Спутник» («Կուսակցական սղեցույց») ժուրնալում.

«Առաջին հայացքից տարրինակ է թվում, թե չքավորն ինչո՞ւ պետք է իր հարեանի հողը վարձի, քանի վոր ինքն իր հողաբաժինն ունի, բայց մշակելու կարողություն չունի: Հենց ցաֆն ել նրանումն է, վոր հողը շատ է, բայց կամ ձեռքի տակ չե—շատ է հեռու, կամ մոտ է, բայց պինդ է և դժվար է մշակվում: Անհրաժեշտությունից ստիպված չքավորը մի կերպ վարում է իր տընտեսությունը: Իր հեռավոր լավ հողը գիջում է ուժեղ հարեանին, իսկ նրանից վերցնում է մոտիկ, փափուկ, մշակված հողը: Իսկ ուժեղ տընտեսները բավականաչափ ինվենտար և լծկան ունենալով՝ ուրախություն են փոխում»:

Այս բոլորից մենք կարող ենք չեզրակացնել, վոր հողը վարձու տվող հիմնական խումբը չքավորությունն է:

Հողի վարձակալների և վարձատուների արդեն վերը բերած համադրությունից կարելի չիր տեսնել, վոր վարձակալների դերում զլխավորապես հանդես են գալիս միջակ և խոշոր տնտեսությունները: Խորհրդային գյուղում վարձակալները մեծ մասամբ ավելի խոշոր դեմքերն են: ԿվՀ—ԲԳՏ նույն տվյալների համաձայն վարձակալության բոլոր դեպքերի 83,3⁰/₀ ՌԽՖՍՀ մեջ, 95,9⁰/₀ ՌԽՍՀ մեջ հետևանք են չեղիլ տնտեսության մեջ արտադրության միջոցների և բանվոր ձեռքերի ավելորդության: Այս իրողությունն ել ավելի պարզորոշ է չերեւում Սամարայի նահանգի մի գավառակի հետազոտությունից: Այդ գավառակում արտադրության

հիմնական միջոցներով չուրաքանչյուր մի դեպքումն հերկի ապահովությունը կազմել է՝

գավառակի բոլոր տնտեսութ. — 73,0 ա. — 100⁰/₀,
քիչ հող վարձած տնտեսութ. — 105,1 ա. — 144⁰/₀,
շատ » » » — 122,4 » — 167⁰/₀;

Ինչպես տեսնում ենք, վարձած հող ունեցող տրնտեսությունները համարյա և ավելի քան 1½ անգամ ավելի չեն ապահովված արտադրություն միջոցներով, քան գավառակի բոլոր տնտեսությունները:

Ինչպիսի՞նք վարձակալների քանակն ըստ առանձին սոցիալական խմբերի: Կվչ—ԲԳՏ նույն հետազոտություն տվյալներով՝ ԽՍՀՄ մեջ վարձակալող տրնտեսությունների ամբողջ թվից չքավորները կազմում են 19,9⁰/₀, միջակները — 67,0⁰/₀ և շահագործողները — 13,1⁰/₀: Նրանց մեջ այլ կերպ է բաշխված վարձված հողը. չքավորությունը բաժին է ընկել միայն 9,0⁰/₀, միջակներին՝ 60,5⁰/₀, իսկ շահագործողները ձեռք են գցել վարձակալած հողի 30,5⁰/₀-ը: Վարձակալական ֆոնդի հիմնական մասը — համարյա $\frac{2}{3}$ -ը միջակների ձեռքումն է: Կուլակը գրավել է վարձակալության $\frac{1}{3}$ մասը:

Ի՞նչ ուղղություն է կարելի վարձակալության զարգացում սպասել: Մի կողմից դա կախված է նրանից, թե վարձատուներն ինչքան հող կառաջարկեն, մյուս կողմից նրանից, թե վարձակալներն ինչքան հող են ուղղում վարձել: Ինչ վերաբերում է հողը վարձով տալուն, կարելի չէ չենթադրել, վոր արդեն մոտակա տարիներում փոփոխություն կառաջանա մինչև այժմ նկատվող վարձատվության ավելացման մեջ, իսկ ապա է՝ հողի առաջարկության կրճատման մեջ: Դա, ինչպես կարելի չէ կարծել, տեղի կունենա նախ XV Համագումարի վերջման աչն մասի իրագործումով, վոր ասում է, թե՝

«... նրանց վերաբերմամբ, ովքեր վոր՝ չնայած պետություն և կոոպերացիայի կողմից ցույց տրվող ոգնությունը՝ իրանք կամ իրանց ընտանիքի ու ժերով չեն մշակում իրանց բաժին տրված հողը՝ տարեցտարի վարձու տալով աչն, հողը վարձու տալու իրավունքը սահմանափակել գավառակային (շրջանային) գործկոմիների վորոշումով 3-ից մինչև 6 տարի իրար չետից, աչդ ժամանակն անցնելուց հետո նրանց զրկել աչդ հողի վրա ունեցած իրավունքից և հողը հողային ընկերություն տրամադրության տակ գնել»:

Այս կատեգորիային կհարմարվեն խոշոր չափով աչն վոչ-հողագործական տնտեսությունները, վորոնք հավասար հողաբաժանման ժամանակ հող են ստացել, ապա չետ դարձել քաղաք և գյուղում հողը վարձու չեն տալիս:

Վարձատվությունը սահմանափակել կտա մյուս կողմից հողաշինարարության ավելի ինտենսիվ իրագործումը, վորի վրա XV Համագումարն առանձին ուշադրություն է դարձրել: Հողի առաջարկը կկրճատվի նաև նրանով, վոր մանրագույն տնտեսությունները շարունակում են հողը չուրացնել: Խորհրդային գյուղում անընդհատ նկատվող աչն չերևելթը, վոր ըստ ցանքսի ստորին խմբերը փոխարկվում են միջակների, աչս նկատմամբ խիստ նշանակալից է: Ըստ ցանքսի աչս փոխանցման հետ նույնքան աչքի ընկնող թափով չի կատարվում դեռևս լծկանի և ինվենտարի աճումը, վոր ապացույց է մանր տնտեսությունների խոշորանալու անկախությունը: Վարկային կոոպերացիայի ակտիվ նպաստումը, կոլլեկտիվ հողագործության զարգացումն աչդ տնտեսություններն ամրացնելով՝ աչն հե-

տեանքը կտան, վոր այդ տնտեսութիւնները լիովին կցուրացնեն իրանց հողը, և այսպիսով խիստ կկրճատվի հողի վարձակալութիւնը:

Մշուս կողմից՝ պետք է սպասել հողը վարձելու պահանջի կրճատում ևս: Վարձակալ տնտեսութիւններին վարձակալութիւնը հնարավորութիւններ և տալիս տնտեսութիւններն ընդլայնելու (եքստենսիվ կերպով, առանց առանձնապես մտածելու բեղմնավորութեան մասին): Վարձատվութեան կրճատման ազդեցութեամբ վարձագնի բարձրացումով այդ տնտեսութիւններն անհրաժեշտութիւն կզգան տնտեսութիւններն ինտենսիֆիկացիայի չենթարկելու (բարելավելու): Հողագործութեան տեխնիկայի մեջ կատարվող աչքի ընկնող առաջադիմութիւններն այն հետեանքը կունենան, վոր խորհրդային գյուղացու համեմատական սակավահողութիւնը կկարողանա բազմահողութիւն դառնալ—հիմնված նոր տեխնիկական բազայի վրա տնտեսութիւնների բարվոքումը (ինտենսիֆիկացիա), կոլեկտիւիւների միջոցով նրանց խոշորացումը և կոլեկտիւիւների մեքենայացումը նույնպես վարձակալվող հողի պահանջի կրճատում առաջ կբերեն: Այս բոլորն ապացուցում է XV Համագումարի այն վորոշման ճշտութիւնը, վորն անհրաժեշտ է համարում զեկն ուղղել զեպի «այն հողային տարածութեան հետզհետե կրճատումը, վոր վարձու չեն տրվում այն շրջաններում, ուր վարձակալութիւնն առաջ է բերում կուլակային տարրերի աճում: Վարձակալութեան ժամկետի սահմանափակում մի սերմնափոխութիւնից վոչ ավելի ժամկետով, բայց 6 տարուց վոչ ավելի»:

Վ.

Նեպի տարիներում խորհրդային գյուղում վորոշ չափով զարգացել են բանվոր վարձելը և բանվորական ուժ վաճառելը: Այսպես, մի շարք շրջաններում կարելի չեն տեսնել վերջին տարիներս, վոր ժամանակավոր և մշտական բանվորներ վարձող տնտեսութիւնների տոկոսն աճում է.

Թվականներ	Ժամանակավոր և մշտական բանվորներ վարձող տնտեսութիւնների տոկոսը		
	Ուկրայնա	Ս ի բ ե ռ	Սպասող, շերտի 9 նահանգ
1923	0 ₄	2 ₂	1 ₃
1924	0 ₈	3 ₀	2 ₄
1925	1 ₄	3 ₉	2 ₈

Բատրակներ (մշակներ) վարձող տների թիվը շատանալու հետեանքով շատացավ գյուղատնտեսական պրոլետարիատի թիվը: ԺԿՍ-ի հատուկ հանձնաժողովի հաշիվներով՝ հողագործական պրոլետարիատը կազմում էր.

1924/25	Թվականին	2,700.000	հոգի
1925/26	»	3,000.000	»
1926/27	»	3,200.000	»

Բայց պրոլետարական տնտեսութիւնների, այսինքն քիչ թե շատ չերկար ժամանակով բանվորներ բաց թողնող տնտեսութիւնների վերը բերած թիվն

ալնքան ել ճիշտ չի ցույց տալիս ամբողջ վարձու աշխատանքը գլուղում: Քանի վոր որավարձով մշակ վարձելը շարունակում ե խոշոր դեր խաղալ գլուղատնտեսության մեջ, պետք ե յենթադրել, վոր որավարձով մշակներ բաց թողնող, այսինքն վոչ-սխտեմատիկաբար, այլ պատահական ավելորդ վաստակի համար մշակներ բաց թողնող տնտեսութունների թիվը մշտական բանվորների թվից պակաս չե: Այսպիսով վոչ պակաս քան 6.500.000 գլուղացիական տնտեսութուններ յերկար կամ կարճ ժամանակով բանվորական ուժ են վաճառում: Յեթե ինկատի ունենալու լինենք նաև աշխատանքի մի շարք այլ ճյուղեր (անտառաբուծութուն, առևտուր, արհեստներ և այլն), ուր ժամկետալին վարձակալության հետ տեղի չե ունենում և՛ որով վարձելը, հարկ կլինի վերջին թիվն ել համապատասխան չափով մեծացնել:

Վարձման—բանվորական ուժը վաճառելու հարաբերությունների ծավալման նշանակություն մասին վկայում են նաև տեղական մանրամասնորեն մշակված նկարագրությունները: Սամարալի նահանգի մի գավառակում մի եքսպեդիցիա գտել ե, վոր մինչ վարձման—ժամկետով բանվոր բաց թողնելու—հարաբերություններն ընդգրկում են տնտեսությունների միայն մոտ $\frac{1}{5}$ մասը (19%), ամբողջ ծավալով (այսինքն առանց լծկանի և ինվենտարի որավարձով և կատարած աշխատանքի համեմատ վարձումը հաշվի առնելով) բանվորներ բաց թողնելու վարձման հարաբերություններն ընդգրկում են տնտեսությունների մոտ $\frac{3}{5}$ մասը (58%): Մի ուրիշ եքսպեդիցիա Մոսկվայի նահանգի Վոլոկոլամսկի գավառում ցուցակագրելով հանել ե, վոր

վարձման—բանվորներ բաց թողնելու հարաբերությունները նույնպես ընդգրկում են հողագործական տնտեսությունների $\frac{3}{5}$ մասը (62%):

Այն մասին, թե ով ե վաճառում բանվորական ուժ, տեղեկացնում ե բատրակային տնտեսությունների բաշխումն ըստ սոցիալական—գույքային դրություն: Հետազոտված բատրակների մեջ դուրս ե լեկել 37% վոչ մի գույք չունեցող, 9% միայն բնակատեղ ունեցող, 53% չբավորական տնտեսություն ունեցող և 1 տոկոս լծկան ունեցող տնտեսություն: Կվվ հետազոտություն տվյալների համաձայն՝ բատրակների $\frac{1}{3}$ -ից ավելին (37%) հողագործական սեփական տնտեսություն չունեն, $\frac{1}{3}$ -ը (31%) տնտեսություն ե վարում առանց լծկան ունենալու և 31% -ն ունի ցանքս՝ ունենալով և՛ լծկան:

Ուկրաինայում բանվոր բաց թողնող տնտեսություններն ըստ խմբերի այսպես են դասավորվելիս լեղել.

Խմբերն ըստ լծկանի	Տարով և ժամկետով բանվոր բաց թողնողներ
Լծկանագուրկ	66 ₉
1 գլուխ լծկան ունեցող	19 ₂
2 » » »	11 ₃
3 » » »	2 ₃
4 և ավելի » »	0 ₃
Ընդամենը	100

Ուկրաինայում բանվորներ բաց թողնող տնտեսությունների $\frac{2}{3}$ -ը լծկան չի ունեցել: Թվեր, վորոնք համապատասխանում են բատրակների հետազոտություն վերը բերած տվյալներին:

Մենք կարող ենք չեղրակացնել, վոր գյուղում մըշտական և ժամանակավոր բանվորներ են տալիս գըլխավորապես այն տնտեսությունները, վորոնք արտագրության սեփական միջոցներ չունեն:

Սակայն չպետք է կարծել, թե գյուղում վարձողները միայն գյուղացիական անհատական տնտեսություններն են: Վերջիններիս հետ միասին բատրակներ են վարձում և՛ խորհատնտեսությունները, և՛ հասարակական կազմակերպությունները (անասուններ արածացնող ընկերությունները և ուրիշները): 1926 թ. խորհատնտեսություններում 492.000 բանվոր է չեղել աշխատելիս: ԽՍՀՄ մեջ մոտ 540.000 հովիվներ և այլ գյուղատնտեսական բանվորներ են հաշվում գյուղական համայնքներում: Մասնավոր գյուղացիական տնտեսություններում 1926 թ. տա րով, ժամկետով և ամսով վարձված բանվորները չեղել են 1.635.000 հոգի. այս թվի մեջ չեն մտել որավարձով աշխատող բանվորները:

Բանվոր վարձողների մեջ տնտեսությունների զանազան խմբեր կան: Այսպես, Սամարայի նահանգի գավառակներից մեկում տնտեսությունների զանազան խմբերում բանվորներ են վարձել հետևյալ չափով.

Խմբերն ըստ արտագրության միջոցների արժեքի	Վարձողների % -ը խմբում
0—250 ռուբլի	17 ₁
250—500 »	32 ₁
500—1000 »	45 ₁
1.000 ռուբլուց ավելի	68 ₂

Վարձողների մեջ մանրադուլն տնտեսություններ ևլ ենք տեսնում: Բայց բանվոր վարձողները գլխավորապես առավել խոշոր տնտեսություններն են: Վերջին տնտեսությունների կեսից ավելին բանվորներ և վարձում: Առավել խոշոր տնտեսությունները վոչ միայն մեծ չափով են վարձում, այլև ավելի չերկար ժամանակով: Նույն գավառակում ստորին խումբը մի վարձող տնտեսությունից աշխատավարձ է վճարել 9 ռուբլի, բարձրագույն խումբը—96 ռուբլի:

Վարձու աշխատանքի այսպիսի բաշխումը վորպես միջակ, այնպես ևլ կուլակալին տնտեսությունների մեջ, պահանջում է, ինչպես վորոշել է XV Համագումարը,

«... հետևել, վոր անշեղ կիրարկվի աշխատանքի կողեքսը կուլակալին տիպի տնտեսություններում գտնվող գյուղատնտեսական բանվորների և բանվորուհիների վերաբերմամբ և կողեքսը խախտողներին խստագույն պատասխանատվության չենթարկել»:

Համագումարը մի անգամ ևս հաստատել է, վոր անհրաժեշտ է

«... հետևել, վոր անշեղ կիրարկվեն «ժամանակավոր կանոնները» նման վարձու աշխատանքից ոգտվող գյուղացիական տնտեսություններում՝ «ժամանակավոր կանոնները» խախտողներին չենթարկելով խստագույն պատասխանատվության»:

Մենք արդեն վերը նշեցինք, վոր գյուղի բատրակալին խմբերի մեջ քիչ տեղ չեն բռնում կիսապրոլետարական տնտեսությունները: XV Համագումարն այդ պատճառով անհրաժեշտ է համարել

«...ուժեղացնել աշխատանքը գյուղատնտեսական-անտառային բանվորների մեջ՝ դեռ չկազմակերպված բատրակների կազմակերպման գործում, ալլև ապահովել գյուղատնտեսական-անտառային միութչան մեջ մտնելը գյուղի ան՝ դեռ միութչան մեջ չներգրավված կիսապրոլիտարական տարրերի, վորոնց համար վարձով աշխատելը գոյութչան հիմնական աղբյուրն է»:

Լծկան և ինվենտար վարձերն ընդգրկում է գյուղի բավականաչափ խավեր: Մինչ ԽՍՀՄ մեջ 1926 թ. ցանքսագուրկ տնտեսութչունները 4,4% էլին կազմում, անլծկան տնտեսութչունների տոկոսը հավասար էր 33,4-ի: ՌԽՖՍՀ մեջ, ուր ցանքսագուրկ տնտեսութչունների տոկոսը հավասար է 5-ի, հերկելու ինվենտար չունեցող տնտեսութչունների տոկոսը հավասար է 35,6-ի, լծկանագուրկ տնտեսութչուններին—5,5-ի: Ուկրալնայում ցանքսագուրկները 2,3% էլին, հերկելու ինվենտար չունեցողները—39,7%, լծկանագուրկները—44,7%: Քանի վոր ցանքս ունեցող տնտեսութչունների մի խոշոր մասը հերկելու ինվենտար կամ լծկան չունի, հերկը մշակելու համար լծկան և ինվենտար վարձելը տարածված լինելը հալկանաալի չէ:

Այսպես, Միութչան հանրապետութչուններում իրանց և ուրիշների արտադրական միջոցներով հողը մշակել են (1926 թ. գարնանը)՝

	ԽՍՀՄ	ՌԽՖՍՀ	ՈՒՍՍՀ	ԲԽՍՀ
Իրանց լծկանով և ինվենտարով	50 ₅	56 ₈	27 ₁	81 ₈
Վարձու » » »	24 ₂	21 ₃	34 ₀	8 ₄
» » » իրանց ինվենտարով	2 ₇	3 ₃	1 ₂	1 ₅
» ինվենտարով և իրանց լծկանով	1 ₃	1 ₃	1 ₄	1 ₄
Հարակաշութչամբ (ընկերովի)	15 ₁	10 ₃	31 ₅	0 ₈
Խառը ձևով	6 ₂	7 ₀	3 ₀	6 ₁

Միութչան տնտեսութչունների միաչն կեսն է կարողացել իր արտադրութչան միջոցներով գործը տանել առանց վորևէ բան վարձելու, առանց հարակաշութչան: Տնտեսութչունների մի քառորդը վարձել է և՛ լծկան, և՛ ինվենտար: Տնտեսութչունների աննշան խմբեր վարձել են միաչն ինվենտար՝ իրանց լծկանն ունենալով, կամ վարձել են միաչն լծկան՝ իրանց ինվենտարն ունենալով: Տնտեսութչունների 15% -ը հերկը մշակել է հարակաշութչամբ: Այս տնտեսութչուններից չուրաքանչյուրը չի ունեցել բավականաչափ սեփական արտադրութչան միջոցներ և հողը հերկելու համար դիմել է փոխոգնութչան: Լծկան և ինվենտար վարձելու դիմել են հիմնականում մանրագուչն տնտեսութչունները, վորովհետև այդ տնտեսութչուններում լծկանի և ինվենտարի չգոյութչունն առանձնապես զգալի չէ: Այսպես, ըստ ՌԽՖՍՀ 1920 թ. մարդահամարի՝ բոլոր տնտեսութչունների թվից լծկանագուրկ և հերկելու գործիքներից գուրկ չեղել են ըստ ցանքսի խմբերի՝

ԽՄԲԵՐՆ ԸՍՏ ՑԱՆՔՍԻ	Տնտեսութ. ամբողջ թվից խմբին գալիս է %	
	Լծկանագուրկ	Հերկելու գործիքից գուրկ
8անքսագ և մինչև 4 դես. ցանքս ունեցող	95 ₆	8 ₈
4—10 դեսիառին ցանքս ունեցող	4 ₂	10 ₃
10 դեսիառինից ավելի ցանքս ունեցող	0 ₂	1 ₁
Ընդամենը	100	100

Ձիագուրկ և ինվենտարագուրկ տնտեսութչունների աչսպիսի կենտրոնացման համեմատ սակավացանքս տնտեսութչուններում լծկան և հերկելու ինվենտար վարձելը գերակշռում է տնտեսութչունների աչս խմբերում:

1926թ. գարնանը վարձու լծկանով յեվ ինվենսարով հողը մշակող սեփականությունների տկոսը.

ԽՄԲԵՐՆ ԸՍՏ ՅԱՆՔՍԻ	Ինվենսար- կան-հողա- գործական շրջան	Մասնավաճառ- արկունյա- նական շրջան	Ուժ	Ուրախ շրջան	Սլեբ
Մինչև 2 դասիատին ցանքս ունեցող	74 ₃	37 ₇	68 ₃	36 ₀	29 ₁
2,1—4 » » »	36 ₁	12 ₀	34 ₈	10 ₁	8 ₀
4,1—6 » » »	13 ₁	5 ₆	17 ₄	2 ₆	2 ₄

Ուկրաինայում 1925 թ. վարձու լծկանից և ինվենսարից ոգտվող տնտեսությունների ամբողջ թվից 86,90% ընկնում էր լծկանագուրկ տնտեսությունների խմբերին: Տնտեսությունների այդ խմբում 78,30%-ը հերկը մշակում էր վարձու լծկանով և ինվենսարով: Սամարայի նահանգի մի գավառակում լծկան և ինվենսար վարձող ամբողջ տնտեսությունների թվից 70%-ը գալիս է մինչև 500 ուրլի արժողութամբ արտադրության միջոցներ ունեցող տնտեսություններին: Այս բոլորը ցույց է տալիս, վոր գյուղում տեղի ունեցող լծկան և ինվենսար վարձելը հետևանք է այն բանի, վոր մանր և մանրագույն տնտեսություններն արտադրության միջոցներ չունեն:

Լծկանագուրկ տնտեսությունների թվի վորոշակի չերեացող կրճատման հետևանքով սկսվում է կրճատվել նաև այն տնտեսությունների տոկոսը, վորոնք հողը մշակում են վարձու լծկանով և ինվենսարով: Այսպես՝ Ուկրաինայում վարձու լծկանով հողը մշակող տնտեսությունների տոկոսը հավասար է չեղել 1924 թ. 38,0-ի, 1925 թ.՝ 38,2-ի, 1926 թ.՝ 36,6-ի:

Վարձու ինվենսարով հողը մշակող տնտեսությունների տոկոսը հավասար է չեղել 1924 թ.—40,0-ի, 1925 թ.—39,7-ի, 1926 թ.—38,8-ի:

Պարզ կերպով նկատվել է լծկան և ինվենսար վարձող տնտեսությունների տոկոսի կրճատում:

Բնական է, վոր լծկան և ինվենսար վարձու տվողներն այն տնտեսություններն են, վորոնց տրամադրություն տակ են գտնվում գրանք: Այդ բանը պարզ կերպով պատկերացնում են իրանց չափերով տարբեր տնտեսությունների՝ վարձատվությունից ստացվող չեկամտի վերաբերյալ հետևյալ տվյալները.

Դամբերն ըստ արտադրության միջոցների արժողության	Հյուսիսային ուկրաին	Ուկրաինա- գաղութային	Ուկրաինա- արևմտյան	Նոր-ուկրե- լյան շրջան	Տարածվե- լիս հանգ
0—250 ուրլի	1 ₅	11 ₆	0 ₄	2 ₇	1 ₅
250—500 »	4 ₁	35 ₃	3 ₈	25 ₃	13 ₀
500—800 »	5 ₃	52 ₄	13 ₂	26 ₁	21 ₃
800—1400 »	39 ₆	98 ₇	53 ₁	40 ₀	35 ₁
1400 ուրլուց ավելի	27 ₂	126 ₇	26 ₄	72 ₈	28 ₈

Ինչպես տեսնում ենք, լծկանի և ինվենսարի վարձատվությունից ստացվող չեկամուտը քիչ թե շատ նշանակություն ունեցող չեկամտի աղբյուրի դեր է խաղում միայն միջակից բարձր և խոշոր տնտեսություններում, այսինքն այն տնտեսություններում, վորոնք արտադրության միջոցների պակասություն չունեն: Միջակից բարձր տնտեսությունների խմբում վարձատվությունից ստացվող չեկամուտը կազմել է

տնտեսությունն ուղարկանական ~ դուռ արդյունքի — 70/0
 Տամբովի նահանգում, 5,70/0 Ուկրաինայի անտառա-
 վայրում, 160/0 Ուկրաինայի դաշտավայրում, 70/0 Նոր-
 սիբիրյան շրջանում: Խոշոր տնտեսությունների խմբում
 այդ չեկամուտը կազմել է—Տամբովի նահանգում 50/0,
 Հյուսիսային Կովկասում 5,0/0, Ուկրաինայի անտառա-
 վայրում 80/0, Ուկրաինայի դաշտավայրում 120/0 և Նոր-
 սիբիրյան շրջանում 90/0: Ինչպես տեսնում ենք, լծկան
 և ինվենտար վարձու տալուց ստացվող չեկամուտը բա-
 վական մեծ տեղ է բռնում միջակից բարձր և խոշոր
 տնտեսություններում:

Լծկանի և մեքենայի միջոցով չքավորական և
 սակավագոր տնտեսություններին հարստահարելու դեմ
 մղվող պայքարում խորհրդային գյուղում սկսում են
 ավելի ու ավելի մեծ տեղ բռնել պետական և կոոպե-
 րատիվ վարձատու կաշանները: XV Համագումարը նշել
 է, վոր

«... պետական և կոոպերատիվ վարձատու
 կաշանները, վորոնք ուժոված են հարկավոր քա-
 նակությունը գյուղատնտեսական բարդ մեքե-
 նաներով, և վորոնք ուղիղ քաղաքականություն
 դեպքում ծառայում են վորպես աչքի ընկնող
 ֆակտոր (գործոն) այն պայքարի մեջ, վոր մղ-
 վում է՝ կուլակության ձեռքով գյուղացիության
 չքավորական և սակավագոր խավերը հարստա-
 հարելու դեմ...», հանդիսանում են վորպես գյու-
 ղացիական տնտեսությունների վրա ծրագրայնո-
 բեն ազդելու միջոց, «... այլև վորպես նոր տեխ-
 նիկայի հիմունքով հողը մշակելու կոլեկտիվ
 ձևերին անցնելը խթանող ֆակտորներ»:

Այսպիսի ելական նշանակություն տալով՝ կուլա-
 կության ձեռքով գյուղացիության չքավորական և սա-
 կավագոր խավերը հարստահարելու դեմ մղվող պայ-
 քարի այս ձևերին, XV Համագումարը կոոպերացիայի
 կարևորագույն գործնական խնդիրների մեջ ուղարկու-
 թյուն է դարձրել, վոր անհրաժեշտ է

«ուժեղացնել պայքարը, վոր մղվում է ազատե-
 լու համար սակավագոր ինվենտարագործ գյու-
 ղացիական տնտեսությունները կուլակային տար-
 րից ունեցած կախումից, տարրի, վոր իր ին-
 վենտարը (գյուղատնտեսական մեքենաները և
 այլն) ոգտագործում է չքավորությունն ստրկաց-
 նելու համար. այդ նպատակով գյուղատնտեսա-
 կան կոոպերացիայում՝ պետականների հետ միա-
 սին՝ ծավալել վարձատու կաշանների ցանցը, վո-
 րոնք սակավագոր տնտեսություններին մեքենա-
 ներ են վարձու տալիս ձեռնտու պայմաններով
 և նպաստում են հողի մշակման, հնձի և այլն
 համալսական ձևերի զարգացմանը»:

Ամեն կերպ թեթևացնել կուլտնտեսու-
 թյուններին և սակավագոր գյուղացիներին մե-
 քենաներ հալթալթելը, հատուկ արտոնություն-
 ներ մշակելով վարկի, վճարելու պայմանների
 վերաբերյալ և այլն: Սահմանափակել կուլակային
 տարրերին գյուղատնտեսական մեքենաներ հա-
 թալթելը՝ դրա համար համապատասխան չափեր
 (նորմաներ) մշակելով (վաճառվող մեքենաների
 ընդհանուր քանակից կուլակների բաժնի պակ-
 սեցում, կանխիկ վճարում և այլն)»:

Այս միջոցների վճռական կիրառումը չքավորա-

կան սակավագույն տնտեսութիւններ ընդհանուր ամ-
բացման և նրանց կողմէ կտրուած մասնաւոր աշխատանքին
հետեւողներին կհասցնի, վոր նշանավոր չափով կկրճատ-
վի լծկան և ինվենտար վարձերը: Դրանով եւ աչքի
ընկնող չափով կսահմանափակվի կուլակային շահա-
դործման ասպարեզը:

VI.

Մենք մանրամասն վերլուծեցինք դասակարգա-
ւոր հարաբերութիւնները խորհրդային գյուղում, նրանց
տարածման և զարգացման աստիճանը նեպի տարիներ-
ում: Բայց ի՞նչքան են և ի՞նչ ուժ ունեն առանձին-
առանձին դասակարգերը գյուղում:

ԺԿԽ-ի հանձնաժողովը, վոր հատկապէս մշակել
և ԽՍՀՄ ազգաբնակչութեան թվաքանակի և յեկամուտ-
ների հարցը, հաշիւել և գյուղի հիմնական դասակարգե-
րի փոխհարաբերութիւնը: Սյոգ հանձնաժողովն ամբողջ
յերկրագործ ազգաբնակչութիւնը բաժանել և 3 հիմ-
նական խմբերի. 1) պրոլետարիատ, 2) ժամկետային
բանվոր չվարձողներ, վորոնք իրանց հերթին բազմա-
ցած են յերկու խմբից— չքավոր և միջակ, և 3) ժամ-
կետային բանվոր վարձողներ:

Հողագործ ազգաբնակչւթյան բաշխումը ‰ ‰ ‰-ով:

Տնտեսութիւնների խմբերը	24/25 թ.	25/26 թ.	26/27 թ.
1. Պրոլետարիատ	4 ₄	5 ₀	5 ₃
2. Ժամկետով բանվ. չվարձող			
ա) չքավորական խմբեր	24 ₀	21 ₆	20 ₄
բ) միջակային խմբեր	64 ₇	6 ₈	66 ₄
3. Ժամկետով բանվ. վարձող	6 ₃	7 ₆	7 ₉
Ընդամենը	100	100	100

Տնտեսությունների բաշխումն այս խմբերի մեջ չերեւում է նախընթաց եջի աղյուսակից:

Դուրսում կենտրոնական տեղը բռնում է միջակային խումբը, վոր նշանավոր չափով աճել է հեղափոխութեան տարիներում և խոշորացրել իր նշանակութունը նապի տարիներում: Միանգամայն եյական իրողութուն են չքավորական խմբի կրճատման ուղղութեամբ պարզ նկատվող տեղափոխութունները (մի խմբից մյուսի մեջ անցնելը):

Հոկտեմբերյան հեղափոխութունը վոչնչացնելով ճորտատիրական շահագործումը, կիսաճորտատիրական շահագործումից ազատել է վոչ միայն միջակային տընտեսությունները, այլ և չքավորութեան բավականաչափ խմբեր: Դրա հետ միասին չքավորութեանը և միջակային տնտեսություններին ցույց տրված ոժանդակութունը չքավորական տնտեսությունների ամրապնդման, նրանց գույքային աճման և չքավորութեան թվաքանակը փոքրանալու համար հող ե տեղծել: Բարձրացել է պրոլետարիատի նշանակութունը, մյուս կողմից ել մեծացել է և ժամկետով բանվոր վարձող տնտեսությունների թվաքանակը:

Ինչպես իրավացիորեն ընկ. Մոլոտովն և մատնանշել իր զեկուցման մեջ XV Համագումարում, անշուշտ վոչ այս բոլոր տնտեսություններն են կարող համարվել և չափիտի համարվեն կուլակային տնտեսությունների խմբի մեջ: Դրա հետ միասին այս խմբի աճումը ցույց է տալիս խոշոր տնտեսությունների տեսակարար կշռի մեծացումը, թեև դրանց նշանակութունը հեռու է այն դերից, վոր ոպպոզիցիոն տնտեսագետներն եյին վերագրում գյուղի կուլակային տարրերին: Վեր-

ջինս կարելի է ստուգել նաև տնտեսությունների առանձին-առանձին խմբերի միջև չեկամուտները բաշխելուց:

Հոդագործ ազգաբնակչւոյան յեկամուտների բաշխումը 0/0-ով

Տնտեսությունների խմբերը	24/25 թ.	25/26 թ.
Պրոլետարիատ	3 ₉	4 ₃
Չքավորական խումբ	20 ₁	17 ₉
Միջակ »	63 ₆	64 ₃
Ժամկետով բանվոր վարձողներ	12 ₁	1 ₅
Ընդամենը	100	100

Յեկամուտների բաշխումը նույնպես ցույց է տալիս միջակային տնտեսությունների վճռական և մեծացող դերը խորհրդային գյուղում: Դրա հետ միասին տեսնվում է նաև ժամկետով բանվոր վարձող տնտեսությունների դերը, վորոնց մեջ, ինչպես վերը մատնանշված է, քիչ չեն նաև միջակային տնտեսությունները: Այդ տնտեսությունները (ժամկետով բանվոր վարձող) իրանց ձեռքում են կենտրոնացնում հողագործական ազգաբնակչւոյան յեկամտի $\frac{1}{8}$ -ը, իրանք լինելով այդ ազգաբնակչւոյան $\frac{1}{13}$ մասը:

Այդ տնտեսությունների թվաքանակի համեմատ յեկամտի այդ մեծ բաժինը կատարելապես բնական է, վորովհետև այստեղ անկասկած առավել խոշոր տնտեսությունների մեծամասնութունն է մտնում, վորոնց յուրաքանչյուր տնտեսութունը համեմատաբար բարձր յեկամուտ է բերում: Ինչպիս տեսնում ենք,

Թե խոշոր տնտեսութունների թիվը, և թե չեկամուտների բաշխման մեջ նրանց ունեցած նշանակությունը ցույց են տալիս, վոր ճիշտ չե ոպպողիցիայի աչն պնդումը, թե «գյուղում կապիտալիզմը մեծ արագությամբ աճում ե»:

Վորպեսզի ավելի ճշգրիտ պարզաբանենք խմբերի փոխհարաբերությունը մեր գյուղում մինչպատեւրագմյանի համեմատությամբ, լուսաբանության համար կենտրոնական-սեահողային շրջանի չորս գավառակներում մինչհեղափոխական շրջանում և նեպի տարիներում տնտեսութունների բաշխման և արտադրության միջոցները նրանց մեջ բաշխելու վերաբերյալ տվյալներ բերենք: Անկասկած ե, վոր այդ տվյալներն ամբողջ խորհրդային Միության տարածության վրա չեղող հարաբերութունների բնութի ապացույց չեն: Դեռեւ: Ինչպես միանգամայն իրավացի կերպով ընդգծել ե ընկ. Մոլոտովը իր զեկուցման մեջ,

«... ներկա դեպքում «գյուղ» խոսքն ընդգրկում ե մեր գյուղացիական կյանքի ծայրահեղ բազմազան պայմանները: Հիրավի մենք ունենք մեր կենտրոնական գյուղը, ուկրաինական մեծ գյուղը, հարավի ստանիցան (դադախի շենը), աուլը (կովկասյան լեռնաբնակների գյուղը), ղշլաղը (վաչկատուն ցեղերի ձմեռանոցը) և այլն,—միեւնույն այս թվումը բավական ե հասկանալու համար, թե վորքան բազմազան են այն պայմանները, վորոնց մասին հարկ ե գագցվում հիշել գյուղում աշխատելու հարցը քննելիս:

Միապաղաղ գյուղ չկա: Այլ կա գյուղը, վորն ունի ահագին քանակությամբ յուրահատուկ գծեր—

սոցիալական, շրջանային-տնտեսական, ազգային և այլն: Բավական ե միայն հիշել, վոր բոլորովին նորերս, միայն չեղու տարի առաջ ե Միջին Ասիայի մի շարք շրջաններում հողա-ջրային բարենորոգում մուծված, հասկանալու համար, վոր մենք դեռ նոր ենք ստիպված արմատախիլ անել ավատականության մնացորդները, նահապետական-ցեղային կենցաղաձևի մնացորդները»:

Միության մասերից մեկում չեղած հարաբերութունների զարգացումը քննելով՝ այնուամենայնիվ մենք զաղափար կկազմենք և՛ մյուս մասերի զարգացման ընթացքի վերաբերմամբ, վորովհետեւ, ինչպես նկատել ե ընկ. Մոլոտովը նույն զեկուցման մեջ,

«... խորհրդային Միության ինչ շրջան կամ ազգային հանրապետութուն ել վոր վերցնելու լինենք, կտեսնենք, վոր այժմ նրանց համար արմատական տարբերութուններ են ստեղծվել զարգացման մեջ մինչհեղափոխական ժամանակի համեմատությամբ: Պրոլետարական իշխանությունը գյուղի տնտեսական, սոցիալական և կուլտուրական-քաղաքական պայմանների մեջ հաստատել ե այն արմատական տարբերութունը, վորը կատարելապես նոր ուղի չե սահմանում խորհրդային գյուղին»:

Վորպեսզի ստանանք տնտեսութունների խմբեր, վորոնք ավելի չեն մոտենում իրանց բաժանմանն ըստ գյուղատնտեսական արտադրության չափերի, մենք գտնեցինք տնտեսութունների հինգ խումբ հետևյալ նշաններով.

I. Լճանից և արորից զուրկ տնտեսութուններ.

II. լծկանագուրկ, բայց արոր ունեցող, և 1 գլուխ լծկան ունեցող, բայց հերկելու գործիքներից գուրկ տնտեսություններ.

III. մի գլուխ լծկան և հերկելու կամ կատարելագործված գործիքներ ունեցող տնտեսություններ. 2 գլուխ լծկան ունեցող, բայց առանց կատարելագործված գործիքների տնտեսություններ.

IV. չերկու գլուխ լծկան և կատարելագործված գործիքներ ունեցող տնտեսություններ. 3 գլուխ լծկան ունեցող, բայց առանց կատարելագործված գործիքների տնտեսություններ.

V. չերեք գլուխ լծկան և կատարելագործված գործիքներ ունեցող տնտեսություններ:

Տնտեսությունների այս դասավորումն ել, իհարկե, շատ հեռու չե աչն բանից, վոր հնարավորություն տա սահմանելու գյուղի սոցիալական խմբերի քանակային կշիռը: Բայց այս խմբավորումը բնական գույքային նշանների համաձայն կազմված ուրիշ խմբավորումներից մեզ ավելի չե մոտեցնում այդ փոխհարաբերությունը վորոշելուն:

Իբրև հիմք ընդունելով ըստ իրանց ունեցած լրծկանի և ինվենտարի գուգակցության տնտեսությունների խմբավորումը և ընդունելով, վոր արտադրության միջոցների չերրորդ տարրը—հողն ունեն հողաբաժանության հետևանքով, այսպիսով մենք կարող ենք բոլոր տնտեսությունները բաժանել 3 հիմնական խմբերի. 1) տնտեսություններ, վորոնց անասնադրկութունը և ինվենտարադրկութունն անհրաժեշտություն և առաջ բերում կամ իրանց հողաբաժինը մշակելու ուրիշ լծկանով և ինվենտարով, կամ վաճառելու իրանց

բանվորական ուժը. 2) տնտեսություններ, վորոնք աչնքան լծկան և ինվենտար ունեն, վոր հագիվ ե բավականացնում (մանր) կամ բավականացնում ե (միջակ) իրանց գյուղատնտեսությունը բարելավելու. այս տնտեսությունների արտադրության միջոցներն աչնքան մեծ չեն, վոր պահանջեն բանվոր վարձել և կամ հնարավորություն սան արտադրության միջոցներն ուրիշ տնտեսությունների սխտեմատիկարար վարձու տալու. 3) տնտեսություններ, վորոնց ունեցած արտադրության միջոցները (լծկան և ինվենտար) առավել բարձր տիպի չեն (կատարելագործված ինվենտար) և մեծ քանակությամբ են (չերեք գլուխ լծկան և ավելի):

Մեր արամադրության տակ են չեղել Կենտրոնական-սևահողային շրջանի 4 գավառակների վերաբերյալ մշակված տվյալներ: Անկասկած ե, վոր նյութի սահմանափակ լինելը հիմք չի տալիս բնորոշելու ԽՍՀՄ բոլոր շրջանների և հանրապետությունների շերտավորման պրոցեսները: Բայց կարելի չե չենթադրել, վոր Կենտրոնական-սևահողային շրջանում տեղի ունեցող պրոցեսներն ավելի կամ պակաս ուժգնությամբ տեղի չեն ունեցել նաև Խորհրդային Միության այլ վայրերում:

Կանգ առնենք ամենից առաջ տնտեսությունների թվի փոխհարաբերության շարժման վրա: Տնտեսությունների զատ-զատ խմբերի տեսակարար կշռի շարժումն ինքընստինքյան չի կարող, իհարկե, բնորոշել սոցիալական հարաբերությունները գյուղում: Կապիտալիստ ձեռնարկուների թվի նվազեցումը կարող ե արտադրության միջոցներն իրանց ձեռքում կենտրոնացնելուն գուգահեռաբար գնալ, և այդպիսով՝ նրանց տեսակարար կշռի իջման հետ միասին՝ տնտեսու-

թյունների ընդհանուր թվի մեջ կստացվի կապիտալիստական տարրերի տեսակարար կշռի բարձրացում՝ տնտեսությունների արտադրության միջոցների և արտադրանքի բաշխման մեջ: Բաց այն պայմաններում, չեք մեր գյուղի վերնախավի մեծամասնությունը դեռ հեռու չե արտադրության միջոցների աչքի ընկնող կենտրոնացումից, չեք ինքը «գյուղացիական խոշոր տնտեսություն» հասկացողությունը մեր գյուղի համար շատ և փոփոխվում տարբեր շրջաններում և այդպիսով ցույց և տալիս և՛ խոշոր տնտեսությունների վոչ-բարձր մակարդակը, տնտեսությունների թվում խմբերի տեսակարար կշռի շարժման այդպիսի համադրությունը կարող և վորոշ սահմաններում տնտեսությունների զարգացման ուղղության ցուցանիշ լինել:

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ամբողջ թվի բաժնումն ըստ խմբերի:

Տնտեսությունների խմբեր	Կուրսի նահանգի Վ. Դերենսկի գավառակ			Տամբովի նահանգի Նիկոլո-Կարանյևսկի գավ.		
	1917	1924	1926	1917	1924	1926
I	19 ₅	19 ₇	21 ₉	26 ₁	32 ₇	33 ₁
II	5 ₈	1 ₂	11 ₃	24 ₃	16 ₅	11 ₄
III	57 ₆	64 ₇	61 ₄	92 ₄	45 ₅	49 ₅
IV	11 ₄	1 ₃	2 ₁	19 ₇	4 ₉	5 ₄
V	5 ₇	0 ₁	0 ₃	7 ₅	0 ₄	0 ₆

Թվականներ	Տամբովի նահանգի Պիչայևսկի գավառակ			Տուլայի նահանգի Դարիշչենսկի գավառակ		
	1917	924	1926	19 7	924	1926
I	35 ₈	49 ₁	49 ₃	27 ₀	17 ₄	2 1
II	30 ₀	15 ₉	14 ₃	25 ₀	13 ₀	13 ₀
III	19 ₈	34 ₃	36 ₄	24 ₀	61 ₉	59 ₅
IV	9 ₈	0 ₇	—	16 ₂	7 ₉	5 ₆
V	4 ₆	—	—	12 ₈	0 ₈	0 ₈

Մեր ագրարային (հողային) հեղափոխության հետևանքները, հեղափոխության, վորը կրում եր վոչ միայն հակաճորտատիրական, այլև հակակապիտալիստական բնույթ, վորն ուղղված եր վոչ միայն կարվածատիրոջ դեմ, այլև գյուղի կապիտալիստական, կուլակային խմբերի դեմ, այդ հեղափոխության հետևանքներն արտացոլում են գյուղի բարձրագույն խմբերի թվաքանակի խիստ կրճատման մեջ: Յեթե գյուղի վերնախավում դասենք նաև IV և V խմբերը, կտեսնենք, վոր առ 1926 թվականը մենք 1917 թվականի հետ համեմատած այդ խմբերի կրճատում ենք ունեցել—Վ. Դերենսկի գավառակում 7 անգամ, Նիկոլո-Կարանյևսկի գավառակում 4,5 անգամ, Դարիշչենսկի գավառակում 4,4 անգամ, Պիչայևսկի գավառակում դուրս չեկավ, վոր 1926 թվին միայն չերկու տնտեսություն կար:

Զնայած մի շարք բերրի տարիներին՝ խոշոր գյուղացիական տնտեսությունների քանակը շատ հեռու չե

մինչպատերազմյան փոխհարաբերությունից: Դա ցույց է տալիս, վոր իր ուժի մեջ է մտնում Լենինի ասածը, թե «միջակը դարձել է հողագործության կենտրոնական դեմքը»:

Մենք արդեն առաջ նշեցինք, վոր տնտեսությունների թվական փոխհարաբերությունը գյուղի վերին խմբերի նշանակությունը վորոշելու բավարար չափանիշ է: Ուստի տնտեսությունների առանձին-առանձին խմբերի արտադրության միջոցների շարժման քննությանը դիմենք: Արտադրության միջոցների խնդրանքով են կենտրոնացնում իրանց ձեռքում գյուղի տարբեր խմբերը: Սկսենք ցանքսի բաշխման քննությունից:

ՄԵԿ ՏՆՏԵՍՈՒՅԱՆԸ ԲԱՆԻ ՂԵՍԻԱՏԻՆ ԳԱՆՖԱ Ե ԸՆԿՆՈՒՄ.

Տնտեսութ. խմբերը	Թվականներ			Կուլտիկի նահանգի Վ.-Դերենսկի գավառակ			Տամբովի նահանգի Նիկոլո-Կարանյև- սկի գավառակ		
	1917	1924	1926	1917	1924	1-26	1917	1924	1-26
I	1 ₅	2 ₄	2 ₁	1 ₆	3 ₁	2 ₈			
II	2 ₉	3 ₇	3 ₃	4 ₈	4 ₅	4 ₆			
III	4 ₇	4 ₇	4 ₇	6 ₇	5 ₄	6 ₅			
IV	8 ₃	6 ₁	6 ₃	10 ₁	7 ₆	11 ₃			
V	13 ₆	4 ₅	7 ₇	16 ₉	11 ₄	16 ₅			

Տնտեսութ. խմբերը	Թվականներ			Տամբովի նահանգի Պիչայակսկի գավառակ			Տուլայի նահանգի Դարեշինսկի գավառակ		
	1917	1924	1926	1917	1924	1926	1917	1924	1926
I	1 ₇	2 ₂	2 ₃	1 ₉	2 ₇	3 ₂			
II	4 ₀	3 ₄	3 ₇	4 ₀	3 ₆	4 ₅			
III	6 ₆	4 ₁	4 ₅	5 ₈	5 ₂	6 ₅			
IV	9 ₇	6 ₀	10 ₆	9 ₃	7 ₈	10 ₄			
V	15 ₀	—	10 ₄	17 ₁	13 ₀	13 ₀			

Մինչ ընդ որ գավառակներում 1917 թ. մինչև 1926 թ. ստորին խմբերի ցանքսի չափերը մեծանում են, վերին խմբերի ցանքսի կրճատումն է տեղի ունենում: Գյուղի ստորին խմբերին հող տալու հետևանքով նրա տնտեսությունը մեծացել է և դրա հետևանքով ցանքսի նշանակությունը բարձրացել, իսկ բարձր խմբերում հողի վերաբաժանման հետևանքով՝ գյուղություն ունեցող խոշոր տնտեսությունների ցանքսի չափերը կրճատվել են: Այսպիսով, քննելով տնտեսություններն իրանց ցանքսերի տարածության կողմից՝ մենք տեսնում ենք վոչ միայն խոշոր տնտեսությունների թվի և հողաբաժնի կրճատումն, այլև լիզած տնտեսությունների մեծության փոքրացումն: Դա ազդել է նաև «ցանքսային մկրատի բացվածքի» — բարձրագույն և ստորին խմբերի տնտեսությունների փոխհարաբերության վրա: 1917 և 1926 թվականների այդ փոխհարաբերությունը համեմատության դնելով՝ հետևյալ աղյուսակը կստանանք.

ՎՈՐԲԱՆ ԱՆԳԱՄ Ե ԱՎԵԼԻ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՆԸ ԽՈՒՄԻ ՏՐԵՏԵՍՈՒՅԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԳԱՆՖԱՆ ԱՍՈՐԻՆ ԽՈՒՄԵՐԻ ՏՆՏԵՍՈՒՅԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԳԱՆՖԱՅԻՆ.

ԹՎԱԿԱՆ- ՆԵՐ	Կուլտիկի նա- հանգի Վ.- Դերենսկի գավառակ	Տամբովի նա- հանգի Նիկո- լո-Կարանյև- սկի գավառ- ակ	Տամբովի նա- հանգի Պիչա- յակսկի գա- վառակ	Տուլայի նա- հանգի Դա- րեշինսկի գավառակ
1917	9 ₁	10 ₆	8 ₃	9 ₀
1926	3 ₇	6 ₅	4 ₅	4 ₁

Խոշոր գավառակներում և նահանգներում տնտեսությունների բարձրագույն և ստորին խմբերի ցանքսի չափերի մեջ փոխհարաբերությունը կրճատվել է չեր-

կու և ավելի անգամ: Գյուղի բարձրագույն խմբի տնտեսությունների ցանքսի չափերը 1926 թվին կըր-
ճատվել են վոչ միայն բացարձակապես, այլև համե-
մատական չափով:

Ոոչոր տնտեսությունների թվի կրճատումը,
ներսց ցանքսի չափերի կրճատումն այն ժամանակ,
չերբ աճել է մանր տնտեսությունների ցանքսը, այն
հետևանքն է ունեցել, վոր ամբողջ ցանքսային տա-
րածությունը խիստ նկատելիորեն վերաբաժանվել է
տնտեսությունների առանձին-առանձին խմբերի մեջ:

**Ամբողջ ցանքսային տարածության վերաբաժնումը
խմբերի մեջ 0/0-ով.**

Տնտեսությունների թվերը	Կուրսի նահանգի վ.-Դերենսկի գավառակ			Տամբովի նահան- գի Նիկոլո-Կաբա- նյսկի գավառակ		
	1917	1924	1926	1917	1924	1926
I	6 ₀	11 ₂	11 ₈	6 ₆	21 ₈	17 ₁
II	3 ₄	1 ₀	9 ₄	18 ₃	16 ₀	9 ₈
III	55 ₄	75 ₉	75 ₁	23 ₇	58 ₂	60 ₀
IV	19 ₄	1 ₈	3 ₂	31 ₃	8 ₀	11 ₄
V	15 ₈	0 ₁	0 ₅	20 ₁	1 ₀	1 ₇
Ընդամենը	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀

Տնտեսությունների թվերը	Տամբովի նահանգի Պիչայսկի գավա- ռակ			Տուլայի նահանգի Դարիշենսկի գա- վառակ		
	1917	1924	1926	1917	1924	1926
I	12 ₉	35 ₀	34 ₄	6 ₅	9 ₉	11 ₆
II	25 ₄	17 ₅	15 ₀	15 ₄	9 ₀	10 ₀
III	27 ₂	46 ₂	49 ₁	21 ₂	66 ₁	66 ₇
IV	20 ₀	1 ₃	0 ₃	22 ₀	12 ₈	10 ₀
V	14 ₅	—	0 ₃	34 ₀	2 ₂	1 ₇
Ընդամենը	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀

Մենք մոտեցանք արտադրության բոլոր միջոց-
ները տնտեսությունների առանձին-առանձին խմբերի
մեջ բաշխելու հարցին: Ցանքսային տարածության
բաշխումը ցույց է տալիս, վոր գյուղի վերին խմբերի
ցանքսի տարածությունը միջանի անգամ պակասել է:
Այսպես, բարձր 2 խմբերին ընկնում էր վերին-Դե-
րենսկի գավառակում 1917 թ. ամբողջ ցանքսային
տարածության 35,20/0-ը, 1926 թ.—3,70/0, Նիկոլո-Կա-
բանյսկի գավառակում նույն թվականներին—51,40/0
և 13,10/0, Պիչայսկի գավառակում—34,50/0 և 0,60/0,
Դարիշենսկի գավառակում—56,90/0 և 11,70/0: Ինչպես
տեսնում ենք, բարձրագույն խմբերի ցանքսի տարա-
ծության անկումը շատ աչքի ընկնող է: Միևնույն
ժամանակ տնտեսությունների միջակ խմբի տնտեսու-
թյան աչք բաժինը խիստ բարձրանում է. վ.-Դերենս-

սկի գավառակում 1917 թվականի 55,4⁰/₀-ից բարձրանում է 75,1⁰/₀-ի, նույն տարիներում Նիկոլո-Կաբանյակի գավառակում—23,7⁰/₀-ից 60⁰/₀-ի, Պիչայակի գավառակում—27,2⁰/₀-ից 49,1⁰/₀-ի, Դարիշենյակի գավառակում—21,2⁰/₀-ից 66,7⁰/₀-ի:

Ինչպես տեսնում ենք, տնտեսությունների բարձրագույն խմբերը հեռու չեն ցանքասլին տարածություն իրանց ձեռքում 1917 թվականի չափով կենտրոնացնելուց: Ընդհակառակն, մանր և միջին աճող տնտեսությունների ուժն ու նշանակությունն աճել են, և նրանց բաժին է գալիս համապատասխան գավառակների ցանքասլին տարածության $\frac{1}{2}$ -ից մինչև $\frac{3}{4}$ -ը:

Տնտեսությունների զատ-զատ խմբերի մեջ լծկան ձիերի բաշխումից նույնպես չերևում է բարձրագույն խմբերի տեսակարար կշռի նվազումը:

Լժկան ձիերի ամբողջ ֆաճակի բաշխումը խմբերի

Տնտեսութ. խմբերը	Կուրդի նահանգի Վ. Դերենյակի գավառակ			Տամբովի նահանգի Նիկոլո-Կաբանյակի գավառակ		
	1917	1924	1926	1917	1924	1926
I	—	—	—	—	—	—
II.	6	6 ₃	3 ₃	19 ₇	8 ₆	6 ₃
III.	62 ₁	89 ₅	89 ₆	26 ₃	73 ₈	74 ₇
IV.	20 ₈	3 ₅	5 ₆	33 ₂	15 ₆	16 ₃
V.	15 ₅	0 ₆	1 ₅	20 ₈	2 ₀	2 ₆
Ընդամենը	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀

Տնտեսութ. խմբերը	Տամբովի նահանգի Պիչայակի գավառակ			Տուլայի նահանգի Դարիշենյակի գավառակ		
	1917	1924	1926	1917	1924	1926
I	—	—	—	—	—	—
II	30 ₉	10 ₈	4 ₈	17 ₂	8 ₁	5 ₁
III	30 ₉	85 ₃	94 ₀	25 ₆	72 ₁	77 ₃
IV	22 ₀	3 ₉	0 ₅	24 ₀	17 ₁	14 ₂
V	16 ₂	—	0 ₇	33 ₂	2 ₇	3 ₃
Ընդամենը	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀	100 ₀

Յերկրագործության մեջ արտագործության մյուս հիմնական միջոցի—լծկան ձիու—պատկերը նույնն է, ինչ վոր ցանքասլինը: Բարձրագույն խմբերի մասի խիստ կրճատումն, տնտեսությունների միջակ խմբի ձիերի աչքի ընկնող աճումն: 1921 թվականի սովը միաձի տնտեսությունների աչքի ընկնող խմբերի դարձրեց հերկելու գործիքներ ունեցող, բայց ձիագուրկ: Հետագա տարիներում տնտեսությունների վերականգնումն ամրացրեց միջին խմբերը: Այդ խմբին բաժին է ընկնում լծկան ձիերի ամբողջ թվի $\frac{3}{4}$ -ը և ավելի: Միևնույն ժամանակ բարձրագույն խմբերի լծկան ձիերի բաժինը խիստ փոքրացավ: Վ. Դերենյակի գավառակում 1917 թվի 36,3⁰/₀-ի փոխարեն այդ խմբերը 1926 թվին ունեին միայն 7,1⁰/₀, Նիկոլո-Կաբանյակի գավառակում—54,0⁰/₀-ի տեղ 15,9⁰/₀, Պիչայակի գավառակում—38,2⁰/₀-ի տեղ 1,2⁰/₀ և Դարիշենյակի գավառակում—57,2⁰/₀-ի տեղ 17,6⁰/₀: Մենք կարող ենք չեղ-

րակացնել, վոր մեր վերցրած գավառակներում լծկան անասունը կենտրոնանում է գլխավորապես միջակ տընտեսություններում, վոր խոշոր տնտեսությունների լծկան անասունների քանակը խիստ կրճատվել է 1917 թվականի համեմատությամբ և այնպիսի մեծություն չի ներկայացնում, վոր հիմք դառնա ուղղորդիչի այն լեզրակացությունը, թե «կապիտալիզմը գյուղում մեծ արագություն աճում է»:

Այլ բան է ներկայացնում կատարելագործված և բարդ ինվենտարի փոխհարաբերությունը: Յեթե կատարելագործված ինվենտար ունենալը կամ չունենալը այս կամ այն խմբավորման հիմք է ծառայում, ապա ուրեմն բնական է սպասել, վոր ինվենտարը կենտրոնացած լինի բարձրագույն խմբերի ձեռքում:

Կալսիցների թիվը յեզ Գրանց բաժնումը 1926 թ.

Համայնքի գավառակները	Կուրսիկի նահանգի վ. Դերենակի գավառակ		Տամբովի նահանգի Նիկոլո-Կաբանյակի և Պիչայակի գավառակ		Տուլայի նահանգի Գարիշենսկի գավառակ	
	Խմբի 100 տնտեսության մեջ լծկան հասնում է	Բոլոր լծկան հասնում է	Խմբի 100 տնտեսության մեջ լծկան հասնում է	Ամբողջ կալսիցների թիվը խմբին հասնում է %	Խմբի 100 տնտեսության մեջ լծկան հասնում է	Խմբին ամբողջ կալսիցների թիվը հասնում է %
I	—	—	—	—	—	—
II	—	—	—	—	0 ₇	2 ₃
III	0 ₉	50 ₀	0 ₃	75 ₀	3 ₃	46 ₆
IV	20 ₀	37 ₅	—	—	29 ₃	39 ₆
V	50 ₀	12 ₅	12 ₅	25 ₀	62 ₅	11 ₆

Բայց հարկավոր է այստեղ նկատել, վոր տնտեսությունների բարձրագույն (V) խումբը, վոր առավել խոշոր տնտեսություններն է ներկայացնում, կատարելագործված ինվենտարի բաշխման դեպքում ևս չի հանդիսանում վորպես այդ ինվենտարի հիմնական տիրապետող:

Վերցրած գավառակներում կատարելագործված գործիքների սակավության պատճառով վերցնենք միայն կալսիցների թիվը և նրանց բաշխումը տնտեսությունների մեջ 1926 թվին (տես եջ 64-ի աղյուսակը):

Առավել խոշոր տնտեսություններում կալսիչ ալվելի հաճախ է հանդիպում: Բայց համապատասխան գավառակներում կալսիցների ընդհանուր թվի կեսը կենտրոնացած է միջակ տնտեսություններում:

Մենք քննեցինք գյուղացիական տնտեսությունների միջանի տարվա շարժումը և համոզվեցինք այն բանում, վոր վնչ քիչ թե շատ խոշոր տնտեսությունների քանակը, վնչ արտադրության միջոցների դրանց ձեռքում կենտրոնացած լինելը հիմք չեն տալիս լեզրակացնելու, թե «կապիտալիզմը գյուղում մեծ արագությամբ աճում է»: Գավառակների վերաբերյալ այս տվյալներն ամբողջովին հաստատում են այն դրությունը, վոր

«... հեղափոխությունից հետո շատ է փոխվել միջակի դիրքն ու դերը: Միջակը դարձել է չերկրագործության «կենտրոնական դեմք». այդ խափն այժմ վոչ միայն չի «քշվում», այլև ուժեղանում է: Սակայն գլխավորապես սակավագործի (առաջները գյուղում գերակշռող չքավորության) հաշվին քանակով մեծացած միջակի տնտեսա-

կան մակարդակը փոխվել է, և չեթե վերցնեք մեր տիպիկ միջակին, կտեսնեք վոր այդ մակարդակն առաջմ միքիչ ստոր է կանգնած» (ընկ. Մոլոտովի չեղրափակման խոսքը):

Ընկ. Լենինի հաշիվներում մինչև սորերդային գյուղի միաձի տնտեսությունը համարյա միշտ ընդունվում է վորպես չքավորական տնտեսություն: Սորերդային գյուղն, ինչպես հայտնի չէ, ամենից շատ միաձի տնտեսություն ունի: Այսպես, ՌիֆՍՀ մեջ 1926 թվականին միաձիները 50,2% էին: Միաձիների այդ գերակշռությունը խորհրդային գյուղում ընդգծում է տնտեսությունների մանրանալը, վոր տեղի չէ ունեցել հեղափոխության պրոցեսի մեջ: Դա հարց է առաջացնում նաև այն մասին, թե խորհրդային գյուղի միաձի տնտեսությունը վորքան նույնանիշ է կիսաճորտատիրական մինչհեղափոխական գյուղի միաձիին:

Յեթե միաձի տնտեսությանը մոտենանք նրա արտադրության միջոցների չափերի տեսակետից, կարելի կլինի տեսնել, վոր այդպիսի տնտեսությունների մեծամասնության ցանքսերի չափը միքիչ մեծացել է: Այսպես՝ մի շարք նահանգներում, ուր կարելի չէ միաձիերի տնտեսությունները համեմատել, նրանց տնտեսության հետևյալ չափերը կան (տ. էջ 67-ի աղյուսակ):

Հարկավոր է միայն խորը մոտենալ բերած տվյալներին, վորպեսզի չերևան բերենք նրանց չետը թագընվող վոչ միայն քանակական փոփոխություններ, այլև վորակական խիստ ելական փոփոխություններ, հասարակական հարաբերությունների փոփոխություններ, վորոնք կապված են միաձի տնտեսությունների արտադրության չափերի հետ:

Մի ձի ունեցողներ:

Ն Ա Շ Ա Ն Գ	Պենզենսկի նահանգ (4 գավառակ)				
	Տնտեսությունների % ը խմբում	1 տնտեսությունը քանի դու հերկ ունի	Հերկ վարձող տնտեսությունների % ը	Վարձված հերկի % ը ամբողջ համեմատ	Հողարածից վարձավում % ը
1910	35 ₈	6 ₂	49 ₅	17 ₅	68 ₀
1920	67 ₆	7 ₆	—	—	—

Ն Ա Շ Ա Ն Գ	Տուլայի նահանգ (Դարիշենսկի գ.)				
	Տնտեսությունների % ը խմբում	1 տնտեսությունը քանի դու հերկ ունի	Հերկ վարձող տնտեսությունների % ը	Վարձված հերկի % ը ամբողջ համեմատ	Հողարածից վարձավում % ը
1910	36 ₈	7 ₁	45 ₆	15 ₂	47 ₀
1920	64 ₃	8 ₂	—	—	—

Հիրավի, քննենք, տեսնենք, թե ինչից է կաղմըվել միաձիի ցանքային տարածությունը: Մինչհեղափոխական ժամանակները գյուղի այդ խմբերից նշանավոր չափով ճորտական վարձակալության փաստն ամեն-

քին հայտնի չէ: Խիստ սահմանափակ հողաբաժնի տեր-
լիներով միաձինները հանդիսանում ելին վորպես կալ-
վածատիրական դաշտերի վարձակալների հիմնական
խմբեր, ցանելով կիսովի կամ վարձած հողի փոխարեն
կալվածատիրոջ համար աշխատելով: Վերջիվերջո քիչ
ցանքս անելով միաձինները գլխավորապես դառնում ելին
վարձված հողի փոխարեն կալվածատիրոջ համար կի-
սաճորտային աշխատողներ՝ իրանց տնտեսական գոր-
ծունեությունը կախումն ունենալով կալվածատիրոջ
տնտեսությունից: Հոկտեմբերյան հեղափոխությունն
այդ տնտեսություններն ազատեց ճորտատիրական
ցանցերից: Այդ տնտեսությունների ցանքսի չափերն
աճեցին, բայց—ինչ վոր ամենից գլխավորն է—ինքը
ցանքսն այժմ կախված չէ կալվածատիրոջից, վարձակա-
լության համար մեծ վարձ վճարել չի պահանջում,
ճորտատիրական հարստահարության համար հող չի
ստեղծում: Վերջնականում խորհրդային գյուղի ընդ-
հանուր պայմանները միաձի տնտեսության համար
տնտեսություն անելու շատ ավելի լավ պայմաններ են
ստեղծում: Միաձի տնտեսությունը կիսաճորտատիրա-
կան կալվածատիրական շահագործման հիմնական մաս-
չեղած լինելով, Հոկտեմբերյան հեղափոխության հետե-
վանքով՝ իր տնտեսությունը շարունակելով հենց նույն
կամ ավելի մեծ տարածության վրա՝ բարձրացրեց իր
կյանքի մակարդակը, մոտեցավ մանր միջակային տըն-
տեսությանը, վորն ընդունակ է բավարարելու իր ըն-
տանիքի անդամների պահանջը տանելի կերպով: Ահա
թե ինչու միաձի տնտեսությունները, վոր մեծավ մա-
սամբ հանդիսանում ելին վորպես կալվածատիրական
շահագործման ասպարեզ, «քաջքալված մանր գյուղացի-

ություն», խորհրդային գյուղում դարձան և դառնում
են միջակային, թեև մանր տնտեսություններ, վորոնք
կարող են իրանց աշխատանքի արդյունքը հատկացնել
թե իրանց պահանջներին ավելի մեծ չափով բավարա-
րելուն և թե արտադրության միջոցներ ձեռք բերե-
լուն, այսինքն իրանց տնտեսության մակարդակը բար-
ձրացնելուն:

XV Համագումարի վորոշումը նշում է, վոր խոր-
հրդային գյուղում «միջակների խմբի ուժեղացման պրո-
ցեսս» է տեղի ունենում: Սրա ճշմարտությունն են ա-
պացուցում արդեն վերը բերած թվերը, վորոնք բնո-
րոշում են տնտեսությունների միջակ խմբին բաժին

III խմբի տնտեսությունները.

Թվականներ	Կուրսի նահանգի Վ.-Դերեհենսկի գա- վառակ			Տամբովի նահանգի Նիկոլո-Կաբանյսկի գավառակ		
	Ամբողջ տնտեսութ- յան ընդհանուր վոր 0/-ն են կազմում	Վոր 0/-ն են իրենցը		Ամբողջ տնտեսութ- յան ընդհանուր վոր 0/-ն են կազմում	Վոր 0/-ն են իրենցը	
		Ամբողջ տարածու- թյան ընդհանուր վոր 0/-ն են կազմում	Վոր 0/-ն են իրենցը		Ամբողջ տարածու- թյան ընդհանուր վոր 0/-ն են կազմում	Վոր 0/-ն են իրենցը
1917	57 ₆	15 ₄	6 ₄	22 ₄	23 ₇	26 ₃
1924	66 ₇	75 ₀	89 ₅	45 ₅	53 ₂	73 ₈
1926	64 ₄	75 ₁	89 ₆	49 ₅	60 ₀	74 ₇

Թվականներ	Տամբովի նահանգի Պեչայիսկի գավառակ			Տուլայի նահանգի Դարեչենսկի գավառակ		
	Ամբողջ տնտեսությունների վրա			Ամբողջ տնտեսությունների վրա		
	Վոր 0/0-ն է			Վոր 0/0-ն է		
	Ամբողջ տնտեսությունների վրա	Ամբողջ ցանքատարածության վրա	Լծկան ձիերի ամբողջ թվի վրա	Ամբողջ տնտեսությունների վրա	Ամբողջ ցանքատարածության վրա	Լծկան ձիերի ամբողջ թվի վրա
1917	19 ₈	27 ₂	30 ₀	24 ₀	21 ₂	25 ₆
1924	34 ₃	46 ₂	85 ₃	61 ₉	66 ₁	72 ₁
1927	36 ₄	49 ₁	94 ₀	59 ₅	66 ₇	77 ₃

ընկնող արտադրության միջոցների չափը: Ընդ սմին ալդ տվյալները ցույց են տալիս վոչ միայն միջակ տնտեսությունների խմբի բարձրացած նշանակությունը. նրանք ապացուցում են նաև, վոր հենց միջակալին տնտեսություններն ամրապնդվել են:

Ուշադրություն դարձնենք ամենից առաջ, թե իրանց ամբողջ քանակի մեջ տնտեսությունների վոր մասն ինչ է չեղել և ինչ է (շարժումը) և տնտեսությունների միջակ խմբին պատկանող արտադրության միջոցներն ամբողջի վոր մասն են կազմում (տես նախընթաց եջի և վերևի աղյուսակը):

Հարկավոր է միքիչ ավելի մանրամասն կանգ առնել ալս աղյուսակի վրա: Դա գլուղի միջակալին

մասսաների ուժեղացման թե՛ թուլացման պատասխանն է տալիս: Ամենից առաջ իր վրա ուշադրություն է դարձնել տալիս այն վաստը, վոր մինչ չեղելու գավառակում միջակ տնտեսությունների տեսակարար կշիռը 1924 թվականից մինչև 1926 թվականը միքիչ կրճատվել է, մյուս կողմից դրանց ցանքատարածության բաժինը, վորպես նաև լծկան ձիերի բաժինն աճել է, և ալդ աճումն անընդհատ շարունակվում է հեղափոխություն տարիներում: Նույն բանն էլ ավելի մեծ չափով է վերաբերում մյուս չեղելու գավառակին, ուր նկատվում է նաև միջակ տնտեսությունների բաժնի ավելացում ամբողջ տնտեսությունների թվի մեջ: Ընդ սմին հարկավոր է նշել, վոր միջակ տնտեսություններն արտադրության միջոցների բաժնի աճման թափը շատ ավելի մեծ է հենց տնտեսությունների իրանց աճման թափից:

Գլուղում սոցիալական կապերի և հարաբերությունների տարածվելը պետք է հնարավորություն տա դուրս բերելու հիմնական դասակարգային խմբերն ըստ առանձին-առանձին տնտեսություններում չեղած սոցիալապես-հակասող հարաբերությունների զարգացման աստիճանի: Վիճակագրությամբ պարզված ալդպիսի հարաբերությունների թվում պետք է հաշվել բանվորական ուժի վարձել-վաճառելը, լծկանի և ինվինտարի վարձել-վարձու տալը, հողի խոշոր վարձակալությունը, առևտրա-արդյունաբերական հաստատության առևտր, ինչպես 1927 թ. վերջին դինամիկական կալությունը: Մինչև 1927 թ. վերջին դինամիկական համարագրությունը միակ նյութը, վոր կարելի էր խմբավորել նշած հատկանիշների համաձայն, վորոշ չափով գլուղացիական տնտեսությունների բյուջեներն

ելին: Հարկ ե նկատել, վոր մինչև վերջին ժամանակներս տնտեսութունների բյուջետային ցուցակագրութունը ևս մի շարք խիստ եղական պակասութուններ ունենր, գլխավորապես միջանի հայտնաբերված հարաբերութունների ձիշտ տնտեսական բնորոշման ուղղությամբ: Բայց գլուղացիական տնտեսութունների ցուցակագրության վերաբերյալ գոյութուն ունեցող նյութերից դա ամենից հիմնավորն ու վստահելին ե: Այդ նյութի խմբավորման մեթոդը հետևանք ե խմբավորման նպատակի—գուրս բերել տնտեսութունների սոցիալապես տարբերվող խմբերը: Ըստ իրանց սոցիալական պատկերի տնտեսութունները տարբերող հատկանիշները տվել ե նույն տնտեսութունների վերլուծումն ըստ իրանց չափի, վորն արտահայտված ե արտադրության միջոցների արժեքի մեջ: Այժմ առանձին-առանձին հատկանիշների ազդեցության քանակաչին սահմանավորման անհրաժեշտության հարցն ե բարձրանում, վորովհետև միայն այս կամ այն սոցիալական հարաբերության չափն ու ծավալն են կարող բնորոշել մանր գլուղացիական տնտեսութունը պրոլետարական կամ բուրժուական դառնալու աստիճանը:

Ինկատի ունենալով, վոր գլուղացիական տնտեսութունների մեծամասնության մեջ, նույնիսկ պրոլետարական կամ բուրժուական դառնալու ճանապարհի վրա գտնվող տնտեսութունների մեջ, այդ սոցիալական փոխհարաբերութունները հարմարվում են սեփական տնտեսության հետ և քանակով այնքան ել մեծ չեն, տրնտեսութուններն առանձին-առանձին խմբերի բաժանելով՝ մենք կիրառել ենք քանակական **նվազագույն** սահմանները:

Ստորին խմբին ենք վերաբերել այն տնտեսութունները, վորոնց բանվորական ուժը վաճառում են 50 որից ավելի: Այդ խումբը (I) պրոլետարական կոչելն այնքան ել ձիշտ չե, բայց անվիճելի չե, վոր դա բառարկաչին տնտեսութուններին ամենամոտ խումբն ե:

Չքավորական կիսապրոլետարական տնտեսութունների խմբում (II) են դասված այն տնտեսութունները, վորոնք կամ վաճառում են իրանց բանվորական ուժը 20-ից մինչև 50 որ, կամ լծկան են վարձում 20 որից ավելի ժամանակով կամ ինվենտար են վարձում 10 որից ավելի ժամանակով: Միջակ գլուղատնտեսութունները, այսինքն ինքնուրույն արտադրիչների տնտեսութունները չերկու խմբի չենք վերածել—1) տնտեսութուններ, վորոնց սոցիալական-արտադրական կապերը նվազագույն չափով են զարգացած (բանվորական ուժի վաճառում կամ բանվոր վարձել մինչև 20 որ ժամանակով, լծկան վարձել կամ վարձու տալ մինչև 20 որ, ինվենտար վարձել և վարձու տալ մինչև 10 որ) (III), և 2) տնտեսութուններ, վորոնցում շահագործման հարաբերութունները գերակշռում են կախվածության հարաբերութուններից, բայց բանվորական ուժ վարձելում 50 որից չեն անցնում: Այստեղ են հաշվված նաև այն տնտեսութունները, վորոնք լծկան են վարձու տալիս 20 որից ավելի ժամանակով և ինվենտար՝ 10 որից ավելի ժամանակով (IV խումբ): Աչքի ընկնող չափով զարգացած շահագործական տնտեսականներ (միտումներ) չունենալով՝ տնտեսութունների այս խումբը սոցիալապես չի անջատվում ինքնուրույն (միջակաչին) տնտեսութունների հիմնական խավից: Ընդամին իր միջոցներն ու-

րիշ տնտեսությունների բաց թողնելով և 20-ից մինչև 50 որով բանվորական ուժ վարձելով, միջակային տընտեսությունների շրջանում այդ տնտեսություններն աչքի չեն ընկնում, թեև վոչ մեծամասնորեն և փոքր չափերով, ձեռնարկողական տարրեր ունենալովը:

50 որից ավելի ժամանակով բանվորական ուժ վարձող տնտեսությունները դասվել են բարձրագույն խմբում: Այդ սահմաններում տեղի ունեցող վարձակալութունը դեռևս այդ տնտեսությունները կապիտալիստական չի դարձնում, բայց այդ տնտեսությունները գյուղացիական տնտեսությունների ընդհանուր մասսայից տարրերվում են բանվոր վարձելու չափերով, ուստի և՛ տնտեսությունների առանձին խումբ են համարված:

Այսպիսով ինկատի ունենալով այն քանակական սահմանների ամբողջ պայմանականությունը, վորոնք տնտեսությունները սոցիալապես-համասեռ խմբերի չեն վերածում, մենք հնարավորություն ենք ստացել իրարից զատելու գյուղի կապիտալիստական վերնախավին առավել մոտեցող տնտեսությունները (V խումբ) և գյուղի ստորին խմբերը:

Բայց կուլակային տնտեսություններն ինչ ուժ ունեն այս տվյալների համաձայն: Ամենից առաջ նկատենք, վոր տնտեսությունների ամբողջ թվից տնտեսությունների բարձրագույն խմբին ընկնում եր Ուկրաինայի անտառավայրում և դաշտավայրում տնտեսությունների 5,20%-ը, Հյուսիսային Կովկասում — 5,30%-ը, Անդրուբայում և Մերձուբայում — 9,30%-ը:

Այդ տնտեսություններին ընկնում եր — Ուկրաինայում գյուղատնտեսական մեքենաների և գործիքների

արժողության 18,70%-ը, լծկանների 8,70%-ը, ցանքների 8,40%-ը, գյուղատնտեսական արտադրության վաճառված մասի 10,10%-ը, գնվածի 6,80% և ամբողջ գյուղատնտեսական արտադրության պաշարի արժողության 12,80%-ը. Հյուսիսային Կովկասում՝ գյուղատնտեսական մեքենաների և գործիքների արժողության 17,50%-ը, լծկանների 14,60%-ը, բոլոր ցանքների 11,70%-ը, գյուղատնտեսական ամբողջ արտադրության վաճառված մասի 12,70%-ը, գնվածի 8,60%-ը և ամբողջ գյուղատնտեսական արտադրության պաշարի արժողության 12,80%-ը. Ուբայան շրջանում՝ գյուղատնտեսական մեքենաների և գործիքների արժողության 29,10%-ը, լծկանների 18,40%-ը, ամբողջ ցանքի 19,80%-ը, գյուղատնտեսական ամբողջ արտադրության վաճառված մասի 24,00%-ը, գնվածի 17,80%-ը և ամբողջ գյուղատնտեսական արտադրության պաշարի արժողության 18,40%-ը:

Ինչպես տեսնում ենք, նույնիսկ ապրանքայնապես առավել զարգացած գյուղատնտեսական շրջաններում կուլակային տնտեսությունների նշանակությունը շատ հեռու չե այն տեսակարար կշիռն ունենալուց, ինչ վոր վերագրում են ուղղորդիչ տնտեսագետները: Այդ շրջաններում, ինչպես նաև ԽՍՀՄ մյուս շրջանների մեծամասնության մեջ, միջակ գյուղացին շարունակում և մնալ «չերկրագործության կենտրոնական դեմքը»:

VII.

Վորոնք են ուրեմն շերտավորման պրոցեսները և այն առանձնահատկությունները, վորոնք յերևան յեկան վորպես մեր գլուղի սոցիալական հարաբերությունների, այնպես ել նրա այս կամ այն դասակարգերի ուժերի մանրամասն քննությունից:

Առաջին բանը, վոր խորհրդային գլուղը խիստ տարբերում է մինչխորհրդայինից, վորը կալվածատիրոջը և կապիտալին պրոլետարիատի հաղթելու հետևվանքն է,—դա ցարական Ռուսաստանի ժառանգություն—գլուղական չքավորության ահագին մասսաների նպատակադրված լիկվիդացիան է: Գլուղի կապիտալիստական զարգացումն առաջ եր գնում՝ քայքայելով հասարակ ապրանքարտադրիչների հիմնական մասսաներին—գլուղացիներին: Մանր գլուղացիական տնտեսությունների այդ քայքայումը նրանց վոչ միշտ եր հասցնում անմիջապես պրոլետարական շարքերն ընկնելուն: Շատ ավելի հաճախ դա արտահայտվում եր նրանով, վոր ընդհանուր կենսական մակարդակն իջնում եր, արտադրության հիմնական միջոցների մի նշանավոր մասից զրկվում ելին և դրա շնորհիվ չքավորական տնտեսություն ելին վարում: Ռուսաստանի գլուղատնտեսության մեջ յեղած շատ մեծ չափով և ելական կիսաճորտատիրական մնացորդների շնորհիվ կապիտալիստական հողագործության զարգացումը

գլուղացիության ահագին մասսաներ քայքայելով՝ չքավորական դրություն եր հասցնում:

«Բուրժուական հասարակությունը ծծում ե գլուղացու սրտից արյունը և նրա գլխից ուղեղը և այդ բոլորը նետում կապիտալիզմի—այդ նոր ալքիմիկոսի կաթսան» (Մ ա Ր Բ ս):

Չքավորական ահագին մասսաների առկայությունը գլուղի կապիտալիստական կերպարանափոխությանն ուղեկցող պրոցեսս եր հանդիսանում: XV Համագումարի վորոշումն իրավացիորեն հիշեցնում է այդ առիթով հիմնական մարքսիստական այն դրությունը, թե՛

«... կապիտալիստական հասարակության արդյունաբերությունը զարգանալու համար հենվում է ներքին շուկայի այնպիսի կազմակերպման վրա, վորը կարող է քայքայել միջակ գլուղացիության հիմնական մասսաները, այն է՝ կազմալուծել այդ հիմնական խումբը՝ նրան պրոլետարականացնելով»:

Կապիտալիզմը վոչ միայն քայքայում է գլուղացիությունը, այլև գլուղում ամրացնում է չքավորությունը բավական խոշոր տարրեր, վոր կապիտալիստական կալվածների և կապիտալիստական արդյունաբերության համար պահեստազոր է կազմում:

«Ընդհակառակն, պրոլետարական դիկտատուրայի պայմաններում ներքին շուկա ստեղծելու պրոցեսսն արմատապես տարբերվում է նրանից, վորը գոյություն ունի կապիտալիստական հասարակության մեջ: Այստեղ շուկան զարգանում է վոչ թե գլուղացիության հիմնական մաս-

սաչի միացման և պրոլետարականացման շնորհիվ, այլ միջակ գյուղացիություն և գյուղական չքավորություն բարորության աճման շնորհիվ: Հենց դրանով ել անլ բնույթ ե տրված դասակարգային տեղափոխություններին և դասակարգային վերախմբավորումներին գյուղացիության մեջ»:

Դասակարգային տեղափոխումներն այդ նոր բնույթը կաշանում ե առաջին հերթին միջակային տնտեսությունների միացման վճռական սահմանափակման մեջ: Մյուս կողմից չքավորությունը, վոր շատ ավելի քիչ ե ընդունում իր շարքերում նոր քայքայվող տարրեր, սկսում ե ավելի ու ավելի արագ կերպով լիկվիդացիայի լենթարկել իր չքավորական դրությունը:

«Ժամանակակից գյուղի խոշորագույն բացասական դիծը,—ասում ե XV Համագումարի վորոշումը,—մի գիծ, վորն արտահայտում ե նրա պատմական անցյալը և չերկրի ընդհանուր հետամնացության մնացորդները, այսպես կոչվող «ագրարային գերբնակչություն» ե, այսինքն «ավելորդ» բանվոր ձեռքերի այն մեծ քանակությունը, վոր գյուղում անելու հարմար գործ չի ճարում և աչքի ընկնող չափով ավելացնում ե քաղաքի գործազուրկների թիվը»:

Մենք կարող ենք ցույց տալ, վոր դիկտատուրան վոչ միայն նախադրյալներ ե ստեղծել լիկվիդացիայի լենթարկելու համար այդ «պատմական անցյալը», չերկրի ընդհանուր հետամնացության մնացորդներից մեկը, այլ և գյուղում չքավորության պարզ վորոշվող կրճատումն ենք տեսնում: Իսկ դա նշանակում ե, վոր «ագրարային գերբնակչությունը» հաղթահարելու առաջին նշանավոր քայլերն արված են:

Մեր գյուղի զարգացման մյուս առանձնահատկությունն այն ե, վոր

«... հակառակ կապիտալիստական տիպի զարգացման, վոր արտահայտվում ե միջին գյուղացիության քայքայմամբ ու թուլացմամբ ծայր խմբերի—չքավորության և կուլակության աճման հետ միասին, մեզ մոտ, ընդհակառակն, միջակների խմբի ուժեղացման պրոցեսս ե տեղի ունենում»:

Միջակների խմբի ուժեղացման այդ պրոցեսսն, ինչպես տեսանք, արտահայտվում ե վոչ միայն գյուղացիության այդ հիմնական խմբի քանակի մեծանալով, այլ և արտադրության միջոցների և արտադրանքի բաշխման մեջ նրա տեսակարար կշռի ավելանալով: Աճում ե միջակային տնտեսությունների թիվը, ավելանում ե նրանց տեսակարար կշռը և դրա հետ միասին մեր գյուղում տեղի չե ունենում միջակային տնտեսությունների վոչ թե « թուլացում», այլ աւրացում»:

Գյուղի չքավորական և միջակային խմբերի, վորոնք հիմնականում ներկայացնում են մանր և մանրագույն տնտեսություններ, այդ խմբերի տեսակարար կշռի խոշորությունը հարց ե ծագեցնում գյուղի հետադա զարգացման ուղիների մասին: Անհատական, տաղա զարգացման ուղիների մասին անհատական չե մեր գյուղի հիմնական մասարդուք ավելի ձեռնտու չե մեր գյուղի հիմնական մասարդուքի համար: Այստեղ իր ամբողջ սրությունը ծառանում ե այն հարցը, թե ինչի վրա չե հիմնված մանր և մանրագույն տնտեսությունների բարվոք դրությունը: Իր ընտանիքի բանվորական ուժի անխնա շահագործումը, ամենաշուտ և ամենաանտեսա աշխատանք

քը տեղի ունի հենց մանր ու մանրագույն տնտեսությունների միջավայրում: Այդ տնտեսությունների հետագա զարգացումը հենված է մեքենաներին, արտադրության ավելի կատարելագործված ձևերին, խոշոր տնտեսությունն անցնելու անհրաժեշտության վրա: Խոշոր չափերով չերևան լեկող մենակ տնտեսությունների դուրս մղման գնով այդ անհատական տնտեսությունների կապիտալիստական ուժեղացման ուղին ընթանում է գյուղացիության ահագին մեծամասնության քայքայման հետ միաժամանակ: Բնական է, վոր այդ մեծամասնության շահը պահանջում է կոլլեկտիվացման և կոոպերացման միջոցով ձեռք բերել տնտեսության ամրացում, դուրս գալ այն ստոր մակարդակից, վորի վրա չե գտնվում մեր գյուղի տնտեսությունների մեծամասնությունը: Կոլլեկտիվացումը, կոոպերացումը շերտավորման պրոցեսից դուրս են կորզում վերջին խարխուլը, տանելով հասցնելով տնտեսությունների ամրացմանն՝ առանց զարգացնելու նրանց սոցիալական հակասությունները, առանց արտադրության միջոցները մասնավոր սեփականատիրոջ ձեռքում կենտրոնացնելու:

Խորհրդային գյուղի կոլլեկտիվացումը և կոոպերացումը հաղթահարում է նրա շերտավորումը:

«Յեվ չեթե ինչպես հարկն է ոգնենք գյուղի այժմյան աշխատավորներին, բարձրացրենք նրանց չեռանդը, նրանց ներշնչենք սոցիալիստական շինարարության իսկական խանդավառություն և բարձրացնենք հավատը դեպի հողագործության մասսայական կոլլեկտիվացման գործը, չեթե մենք

նոր խնդիրներն իրագործելու համար կամք ներշնչենք այն չքավորությանը, այն սակավագույն գյուղացիությանը և այն աշխատավոր-կուսակցականներին, վորոնք գտնվում են գյուղում և վորոնք անկասկած մեղանից ել շատ-շատ ավելի չեն զգում նոր խնդիրներին, հողագործության մեջ մասսայական կոլլեկտիվ շինարարության անցնելու անհրաժեշտությունը, չեթե վերջապես այդ ուժերին ավելացնենք արհմիությունների ուժը և այն ել այնպես, վոր չուրաքանչյուր արհմիություն իր առաջնահերթ խնդիրների թվում դասի թյուն իր առաջնահերթ խնդիրները, — այն ժամանակ մենք մեր այդ նոր խնդիրները, — այն ժամանակ մենք մեր առաջ զրած խնդիրները կիրադործենք այնպիսի, ինչպես արժան է կոմունիստներին, և կհասնենք մեր նպատակին: Իսկ այդ նպատակն է — սոցիալ-մեր կառուցումը քաղաքում և գյուղում, մեր ԽՍՀՄ-ը սոցիալիստական հասարակություն դարձրնելը»¹:



1. Ընկեր Մոլոտովի XV համագումարում արված զեկուցման յեղրափական խոսքը:



ՀՀ Ազգային գրադարան





ԳԻՆԵԸ 25 ԿՈՊ.

321.9

9-26